

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jana Ristanović

**Integracija družin imigrantov iz
nekdanje Jugoslavije v Sloveniji**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jana Ristanović

Mentorica: red. prof. dr. Tanja Rener

**Integracija družin imigrantov iz
nekdanje Jugoslavije v Sloveniji**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

INTEGRACIJA DRUŽIN IMIGRANTOV IZ NEKDANJE JUGOSLAVIJE V SLOVENIJI

Demografska slika kaže, da se slovenska populacija stara in bo v prihodnosti morala svoja vrata odpreti tuji delovni sili. Zaradi tega potrebuje ustrezno imigracijsko politiko, ki bo poskrbela za čim hitrejšo integracijo imigrantov v slovensko družbo. Slovenija je omenjeno politiko že izdelala, temelji pa na integraciji priseljencev v družbo. To pomeni, da sta njena glavna cilja ohranjanje etnične (imigrantske) identitete in prilagajanje tako večinske družbe kot imigrantov samih, prepogosto se namreč zahteva, da se prilagodijo le slednji. V družbo se vključujejo na štirih medsebojno tesno povezanih področjih: pravno-političnem, ekonomskem, socialnem in kulturnem. Daleč najštevilčnejša priseljenška skupina pri nas so prišleki iz držav bivše Jugoslavije, zato sem se odločila za analizo ravno tega dela prebivalstva. Ker sem hotela preveriti, kako se integracijska politika v Sloveniji konkretno izvaja, sem izvedla empirično raziskavo, in sicer delno strukturiran intervju z imigrantskimi družinami, ki so bile predmet mojega preučevanja. Pogovarjala sem se s priseljenci, ki so se sem priselili pred vojno in njihovimi rojaki, ki so prišli po vojni, tako da sem lahko primerjala uspešnost integracije v obeh obdobjih.

Ključne besede: imigrant, integracija, družina

INTEGRATION OF IMMIGRANT FAMILIES FROM THE FORMER YUGOSLAVIA IN SLOVENIA

Demographic picture shows that slovenian population is ageing and that it will have to open its doors to foreign work force in the future. Therefore it needs adequate immigration policy which will enable faster integration into slovenian society. Slovenia has already created the previously mentioned policy that is based on integration of immigrants into the society. It means that its main goals are preservation of ethnic (immigrant) identity and adaptation of both the dominant society and immigrants themselves; it is demanded too many times that only the latter must adapt. They adjust to society on four closely linked fields: legal-political, economical, social and cultural. Newcomers from former Yugoslavia are by far the biggest immigrant group here and because of that i decided to analyze that part of the population in particular. Because i wanted to examine how integration policy in Slovenia is performed in reality, I did empirical research, that is semi-structured interview with immigrant families which was the main research object of my research. I talked to the immigrants that moved here before the war and their fellow countrymen that came after the war, so I was able to compare the achievement of integration in both periods of time.

Key words: immigrant, integration, family

KAZALO

1 UVOD	6
2 OPREDELITEV KLJUČNIH POJMOV	7
2.1 (I)migracije in (i)migranti	7
2.2 Integracija	8
2.3 Imigrantska družina	10
3 IMIGRACIJSKI TRENDI V SLOVENIJI	11
3.1 Zgodovinska delitev imigracij v Sloveniji	11
4 SLOVENSKA INTEGRACIJSKA POLITIKA	16
4.1 Resolucija o imigracijski politiki	16
4.1.1 Načela integracijske politike	18
4.2 Dimenzije integracije	18
4.2.1 Pravno-politična dimenzija:	19
4.2.2 Ekonomska dimenzija:	25
4.2.3 Socialna dimenzija:	30
4.2.4 Kulturna dimenzija:	35
5 EMPIRIČNI DEL	41
5.1 Raziskovalne metode in vzorec	41
5.2 Interpretacija informacij, pridobljenih z intervjuji	44
5.2.1 Izvorno okolje in selitev	44
5.2.2 Ekonomska integracija	48
5.2.3 Vključenost v slovensko politično sfero	51
5.2.4 Socialna omrežja	52
5.2.5 Jezik	55
5.2.6 Ohranjanje etnične identitete in sprejemanje drugih kultur v Sloveniji	58
5.2.7 Bivalne razmere	61
5.3 Glavne ugotovitve raziskave	61

6 SKLEP	63
7 LITERATURA.....	64

Seznam grafov

Graf 3.1: Prikaz absolutnega števila (v milijonih) mladih in starejših v Evropski uniji (1995-2030).....	15
--	----

1 UVOD

Človek je že od nekdaj hrepenel po boljšem življenju in se v iskanju le-tega selil iz enega kraja v drugega. Enako se dogaja tudi v današnjem času, ko so migracije še številčnejše, na kar vpliva globalizacija in s tem krčenje prostora ter časa. Slovenija je dolgo časa veljala za emigracijsko državo, s priseljevanjem se namreč sooča šele od šestdesetih let dalje. Že od takrat v veliki večini v Slovenijo imigrirajo ljudje iz bivše Jugoslavije. Imigracije so bile najštevilčnejše v sedemdesetih in osemdesetih letih, v devetdesetih letih pa je potrebno omeniti prihod beguncev iz Bosne in Hercegovine ter Hrvaške. Priseljenci so si tu ustvarili dom in postali sestavni del slovenske družbe. Temu procesu vključevanja v priseljsko družbo pravimo integracija, kar je osrednji element moje diplomske naloge. V procesu integracije gre za prilagajanja tako imigrantov kot večinske družbe, pri čemer je glavni cilj ohranjanje priseljske (etnične) identitete. V tem procesu ima pomembno vlogo tudi država, saj oblikuje imigracijsko politiko, ki lahko pripomore k integraciji v družbo.

Diplomsko delo je v grobem razdeljeno na dva dela: teoretični in empirični. V prvem delu bom opredelila tri ključne termine, s katerimi se bom ukvarjala. To so (i)migracije in (i)migranti, integracija, ki sem jo na kratko definirala že prej, ter imigrantska družina. Migracije so prostorski premiki znotraj države ali pa iz ene države v drugo; zame je relevantno slednje. Migrant je oseba, ki iz kakršnega koli razloga zapusti izvorno okolje in življenje nadaljuje drugje. Imigrantsko družino pa definiram kot skupnost, kjer je vsaj eden od članov družine priseljen, s čimer zajemam tudi drugo generacijo priseljencev. V naslednjem poglavju bom opisala migracije v Sloveniji skozi (sodobno) zgodovino in pogledala napovedi za demografsko prihodnost Slovenije, ki so vse prej kot dobre. Prebivalstvo se je namreč že začelo starati, zato bo potreba po imigrantih v prihodnosti zagotovo naraščala. Država zato nujno potrebuje ustrezno imigracijsko politiko, ki jo je oblikovala leta 1999 z Resolucijo o imigracijski politiki. V tem poglavju se bom osredotočila na omenjeno resolucijo, njene cilje ter načela. Nato bom predstavila vse štiri dimenzije integracije: pravno-politično, ekonomsko, socialno in kulturno. Pri vsaki dimenziji bom predstavila stanje v Sloveniji, torej, kako se integracija izvaja na posameznem področju. Drugi del diplomske naloge je, kot že rečeno, empirični del.

Integracijo imigrantskih družin sem hotela raziskati na konkretnih primerih, zato sem se odločila za izvedbo intervjujev s samimi družinami.

Glavni cilj diplomske naloge je raziskati in nato opisati obstoječo integracijsko politiko v Sloveniji na primeru priseljenkih družin. Pri tem me je vodilo vprašanje, zakaj se nekateri priseljenci uspešno vključijo v družbo, medtem ko drugim to ne uspe.

2 OPREDELITEV KLJUČNIH POJMOV

2.1 (I)migracije in (i)migranti

Migracije so prostorski premiki z enega območja na drugega. Za selitev imajo ljudje različne razloge, vsem pa je skupna želja po boljšem življenju. Klinar (1976, 16) migracije definira kot fizično gibanje posameznikov ali skupin v geografskem prostoru, ki povzroči trajno spremembo prebivališča, pri čemer je za mednarodne migracije značilno, da pride do prestopa državne meje. Ločimo imigracije, emigracije in reemigracije¹, osredotočila pa se bom na zunanje migracije oziroma na priseljevanje v Slovenijo.

Izraz priseljenec (imigrant) je kompleksen pojem, zato enotna definicija ne obstaja. Statistični urad Republike Slovenije (SURS) priseljenca definira kot prebivalca, ki je imel prvo prebivališče zunaj Slovenije in v Sloveniji prebiva najmanj eno leto, ne glede na to, ali ima v Sloveniji prijavljeno prebivališče. Podobna opredelitev priseljenca je zapisana v *Resoluciji o imigracijski politiki Republike Slovenije* (Uradni list RS, št. 40/99):

¹ Imigracije predstavlja priselitev iz izvirne družbe v imigracijsko družbo. Nasprotno termin emigracija označuje izselitev ljudi iz prvotnega okolja z namenom nastanitve v drugem (državo, mesto, regijo, itd.). Reemigracija pa je povratek v prvotno, izvirno okolje.

Različne države uporabljajo različna merila za opredelitev priseljencev, ki so običajno vezana na definicijo prebivališč(a) oziroma prisotnosti v državi in zunaj nje ter časovno obdobje. Resolucija za časovno obdobje šteje eno leto od datuma prijave prebivališča v Republiki Sloveniji, za tujce na podlagi odobrenega dovoljenja za prebivanje v trajanju najmanj enega leta. Po eni strani se takšna definicija priseljencev ustrezno približuje priporočeni novi slovenski statistični definiciji v sklopu predloga nove definicije prebivalstva Slovenije. Po drugi strani definicija resolucije omogoča ločevanje med kratkotrajnimi tujimi priseljenci in rezidenti.

Potomce priseljencev sem v diplomski nalogi definirala kot osebe, katerih starši (oziroma vsaj eden od njih) so se priselili iz drugih držav nekdanje Jugoslavije, prvo prebivališče potomcev pa je morala biti Slovenija.

2.2 Integracija

Integracija je eden od štirih integracijskih pristopov², ki jih države gostiteljice uporabljajo pri izdelavi svojih imigracijskih politik. V najširšem smislu bi lahko rekli, da je integracija dvosmeren proces vključevanja priseljencev v novo (dominantno) družbo. Za uspešno vključitev v novo okolje morajo sodelovati tako priseljenci kot člani dominantne oziroma večinske družbe. »Integracija dopušča razlike med kulturo imigrantske družbe in kulturami imigrantskih skupnosti: imigranti se prilagajajo kulturi imigrantske družbe s svojo kulturo, jo spreminjajo, hkrati pa ohranjajo elemente svoje tradicionalne izvirne kulture« (Klinar 1976, 139). Integracija se torej nanaša na družbene in kulturne procese, ki se dogajajo ob sobivanju kultur: med kulturo na novo prispele etnične skupine in kulturami države sprejemnice (Komac in Medvešek 2005, 680). Uspešna je, ko priseljenke skupine dosežajo enake položaje v družbi

² 1. Asimilacija: od imigrantov se pričakuje, da se bodo zliili z družbo in prilagodili njenim vrednotam. Gre torej za popolnoma enostranski proces prilagajanja, kjer imigranti v končni fazi postanejo polnopravni državljani. 2. Multikulturalnost: imigrantom dopušča ohranjanje njihovih kulturnih vzorcev in jih nikakor ne poskuša spreminjati, vseeno pa predpostavlja določen niz skupnih temeljnih vrednot. Različne etnične skupine imajo enake pravice in možnosti, a še vseeno ostajajo v precejšnji meri ločene druga od druge. 3. Segregacija: pri tem modelu se ni treba prilagajati nikomur – niti priseljencem niti gostujoči družbi. Skupini živita sami zase, z redkimi medsebojnimi stiki. Segregacija vodi do omejenih socialnih pravic za imigrante in jih celo izključuje iz nekaterih vidikov družbenega življenja (glej IOM 2004; Bešter 2007).

kot člani večinske populacije. Ob tem je treba dodati, da vsako odstopanje še ne pomeni neuspešne integracije. Pomembno je, da razlike niso posledica strukturnih ovir ali diskriminacije posameznikov oziroma posameznih skupin (Komac 2007, 109).

Različni avtorji ločijo med številnimi dimenzijami integracije, sama pa bom uporabljala delitev na naslednje štiri dimenzije. Pri tem bom izhajala iz Entzingerjeve in Biezveldove (2003) ter Penninxove (2004, 7) tipologije³:

- a) Pravno-politična integracija pomeni vstop tujca v politično sfero imigrantske države. Sem spada tudi vprašanje državljanstva in z njim povezana pridobitev pravic; obseg pravic je namreč odvisen od statusa, ki ga ima oseba v Sloveniji. Državljanji imajo na primer popolno volilno pravico, medtem ko tujci s stalnim prebivališčem lahko volijo le na lokalnih volitvah. Na še slabšem položaju so nestalni prebivalci, ki nimajo nikakršne volilne pravice.
- b) Ekonomska dimenzija je v največji meri povezana z vstopom na trg dela imigrantske družbe. Ekonomska vključenost je ena od najpomembnejših, saj si z delom posameznik zagotavlja svojo eksistenco.
- c) Socialno dimenzijo definirajo odnosi oziroma stiki med posameznimi etničnimi skupinami.
- d) Cilj kulturne integracije je ohranjanje etničnih značilnosti vseh etničnih skupin, ne le priseljenjskih.

³ Penninx (2004, 7) loči: a) pravno/politično dimenzijo, b) socialno-ekonomsko dimenzijo ter c) kulturno-religiozno dimenzijo. Podobno tudi Entzinger in Biezeveld (2003) oblikujeta naslednjo tipologijo: a) socialno-ekonomska dimenzija oziroma področje integracije, b) kulturno področje in c) legalno in politično področje.

2.3 Imigrantska družina

Na prvi pogled se zdi, da je pojem družina lahko definirati, a to ni res. V današnjem času prihaja do pluralizacije družinskih oblik; ne prevladuje več tradicionalno najbolj razširjena oblika jedrne družine, temveč se pojavljajo "nekonvencionalne" oblike (enostarševske družine, gejevske in lezbične družine itd.). To otežuje iskanje enotne definicije in zato družino vsaka znanstvena veda opredeljuje po svoje. Na Statističnem uradu Republike Slovenije najdemo sledečo definicijo družine:

Družina je življenjska skupnost oseb v okviru zasebnega gospodinjstva. To je:

- življenjska skupnost staršev (obeh ali enega) in neporočenih otrok, ki živijo z njima oziroma z enim od staršev. Starost otrok ni omejena, vendar pa le-ti nimajo svoje družine oziroma ne živijo v zunajzakonski skupnosti;
- življenjska skupnost moškega in ženske, ki sta sklenila zakonsko zvezo;
- življenjska skupnost partnerjev, ki živita v zunajzakonski skupnosti.

Sociološka definicija se nekoliko razlikuje od statistične, saj se osredotoča predvsem na družino kot dvogeneracijsko skupnost. Giddens (1997, 140) označuje družino kot »skupino oseb, ki jih povezujejo sorodstvene vezi, in znotraj te skupine odrasli skrbijo za otroke«. Podobno družino definira tudi Organizacija združenih narodov (Rener 2006, 16): »Družino predstavljajo vsaj en (odrasel) človek ali skupina ljudi, ki skrbi za otroka/-e in je kot taka (torej kot družina) prepoznana v zakonodajah ali v običajih držav članic.«

Družina je izredno velik dejavnik selitve – združevanje družine je v zadnjih letih postal celo najbolj pogost vzrok selitve. Imigrantska družina sodi med pomembne imigrantske institucije, ki zadovoljujejo številne potrebe imigrantov, in je okvir njihovih primarnih odnosov. Omenjena socialna institucija opravlja socializacijske funkcije za ohranjanje etničnih vrednot imigrantske skupnosti. Hkrati je družino mogoče šteti za pomemben dejavnik "dekompresijske komore", od katere je odvisna stabilnost, uspešna adaptacija in integracija imigrantov v novo družbo. Brez prisotnosti družin v imigraciji imigrante bolj razjedajo pojavi osamljenosti, socialne dezorganizacije in

patologije; odpirajo se problemi ločenih družin in konflikti med ločenimi družinskimi člani, ki živijo v imigrantski in emigrantski družbi (Klinar 1976, 117).

Imigrantska družina igra izredno pomembno vlogo v ohranjanju posameznikove etnične identitete. Starši svojo etnično dediščino prenašajo (ali pa ne) na naslednje generacije in tako pomagajo pri oblikovanju etnične identitete njihovih otrok. Izgradnja etnične identitete je še posebej kompleksna v etnično mešanih družinah, kjer nastajajo t.i. hibridne identitete. Zaradi različnih kultur v družini lahko pride do konfliktov, zato imajo nekateri avtorji takšne družinske skupnosti za problematične. Vendar pa drugi avtorji (npr. Park v Komac in Medvešek 2005) menijo, da je to združenje različnih kultur prednost, saj so posamezniki bolj strpni in prilagodljivi.

3 IMIGRACIJSKI TRENDI V SLOVENIJI

3.1 Zgodovinska delitev imigracij v Sloveniji

Imigracije v Sloveniji lahko zgodovinsko razdelimo na tri obdobja, ki se med seboj razlikujejo v kvalitativni in kvantitativni strukturi priseljencev:

- a) Prvo obdobje poteka do sedemdesetih let. Zanj je značilna etnična homogenost na Slovenskem; na popisih prebivalstva se je v tem obdobju za Slovence opredeljevalo več kot 95 odstotkov vprašanih (Statistični urad Republike Slovenije). Imigracije na slovenskem ozemlju tako rekoč niti ni bilo, ljudje so se v večji meri izseljevali iz Slovenije. Med drugo svetovno vojno so potekale prisilne migracije (tako med okupacijskimi območji v Sloveniji, v različna delovna taborišča po Evropi, kot tudi v nekatera območja Jugoslavije). Po vojni je iz Slovenije zbežalo veliko političnih emigrantov (predvsem v Argentino, ZDA in Avstralijo). V petdesetih letih je v Sloveniji močno naraslo število Hrvatov. Nato se

je v šestdesetih letih v Slovenijo začelo priseljevati veliko Muslimanov⁴, migracijski saldo pa je postal pozitiven (Komac in Medvešek 2005).

- b) Drugo obdobje zajema sedemdeseta in osemdeseta leta. Vzroki priseljevanja so bili takrat predvsem ekonomski, saj se je trg delovne sile v Zahodni Evropi zaradi gospodarske recesije začel zapirati, kar je pomenilo manj možnosti za zaposlitev izven Jugoslavije. V sedemdesetih letih so vodilno vlogo v migracijskih tokovih prevzeli imigranti iz Bosne in Hercegovine (v nadaljevanju BiH), za katere je bil značilen enosmeren tok priseljevanja. Število Srbov v Sloveniji se je v tem obdobju podvojilo, kar lahko delno pripišemo imigracijam, delno pa visokemu naravnemu prirastu omenjene skupnosti. To kaže na visoko stopnjo homogenizacije srbskega prebivalstva v Sloveniji in mlado starostno strukturo (Komac in Medvešek 2005).

Konec osemdesetih let je začel razpadati enoten jugoslovanski trg. Hkrati se začenja tudi obdobje velikih političnih sprememb v nekdanji Jugoslaviji, močna etnična homogenizacija prebivalstva v posameznih republikah, naraščanje nacionalizmov vseh vrst ter prvi medetnični spopadi (Kosovo). Leto 1988

⁴ Muslimani (z veliko začetnico) predstavljajo pripadnost na etnični in ne verski osnovi. Glede uradne nacionalne oznake Muslimanov oz. Bošnjakov obstaja veliko polemik. Izraz Bošnjak se je pojavil že v 12. stoletju in vse do 19. stoletja ni označeval izključno muslimanskega dela prebivalstva, temveč tudi katoličane in pravoslavce. Kot nacionalni koncept, s katerim se loči od hrvaške in srbske skupnosti, se je pojavil v drugi polovici 19. stoletja. Muslimanom so v Jugoslaviji uradno priznali status naroda leta 1971, termin pa je veljal do leta 1995, ko je bila sprejeta Ustava Republike Bosne in Hercegovine. V preambuli Ustave Bosne in Hercegovine je zapisano, da so konstitutivni narodi države Bošnjaki, Hrvati in Srbi. Leta 1990 so posvetni muslimani zaradi hrvaških in srbskih oporekanj zgodovinski kontinuiteti muslimanov na teritoriju Bosne in Hercegovine predlagali zamenjavo izraza Musliman z Bošnjak (Bojić in drugi v Kalčić 2005, 193). Nova nacionalna oznaka se je zdaj nanašala izključno na muslimane. Celoten koncept temelji na ideji panislamistov islama kot osrednjega elementa bošnjaške identitete. Na Popisu prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002 v Sloveniji so v skladu z omenjenimi spremembami uvedli kategorijo Bošnjak, hkrati pa se je ohranila tudi kategorija Musliman v smislu etnične in ne verske pripadnosti.

Pri terminu Bošnjak se težava pojavi zaradi njegove povezave z islamom. Mnogi (med drugim tudi Islamska skupnost in Bošnjaška kulturna zveza Slovenije) imajo Bošnjake za religiozno homogeno skupino. Številni takšnim domnevam nasprotujejo in pravijo, da Bošnjaki niso nujno le muslimani. Torej ni nekega splošno sprejetega konsenza o tem, kdo so pravzaprav Bošnjaki.

predstavlja ločnico, ko se zaključi tri desetletja dolgo obdobje primarnega ekonomskega priseljevanja v Slovenijo (Komac in Medvešek 2005, 74).

Priseljencem, ki so se iz republik bivše Jugoslavije v Slovenijo priselili v drugem obdobju, pravimo "nove" narodne manjšine, ki v naši državi nimajo pravno priznanega manjšinskega statusa, čeprav si za to močno prizadevajo. "Nove" manjšine nimajo zagotovljenih polnopravnih možnosti kulturnega in jezikovnega udejanjanja svojih narodnih specifičnosti, zato se počutijo kot drugorazredni državljani »ter se soočajo z dejavniki, ki ovirajo njihovo polno participacijo v procesih odločanja in v drugih oblikah participacije v javnem življenju, zlasti na področjih kulturne politike in šolstva« (Švab 2008, 201).

- c) Za zadnje obdobje, torej od devetdesetih let dalje, je značilen predvsem porast števila priseljencev iz Bosne in Hercegovine, ki so iz svoje države bežali pred vojno. Ocene o številu beguncev, ki so v Slovenijo prišli iz vojnih področij v prvih letih vojne, se razlikujejo, saj mnogi niso bili nikjer evidentirani. Ocenjuje se, da je v Slovenijo pribežalo med 60 tisoč in 70 tisoč beguncev, a je njihovo število v naslednjih letih močno upadalo. Država takrat beguncev ni integrirala, saj je smatrala, da se bodo po koncu vojne tako ali tako vrnili domov. To je v določeni meri res, a jih je veliko tu tudi ostalo.

V zadnjih desetih letih je prišlo do majhne spremembe v narodnostni sestavi priseljencev. V Slovenijo so se začeli priseljevati tudi ljudje neevropskega porekla (predvsem iz azijskih držav). »Slovenija je v devetdesetih letih postala prehodno območje za širše mednarodne tokove migracij proti državam EU« (Verlič-Christensen 2002, 49). Zaradi preprečevanja delovnih migracij so v ospredje prišli ostali trije kanali migracije: združevanje družin, prošnje za azil in kanal, ki je najbolj problematičen, ilegalne migracije.

V tem obdobju je Slovenija oblikovala svojo imigracijsko politiko, ki je, podobno kot vse zahodnoevropske imigracijske politike, izredno restriktivna za državljane tretjih držav. Na drugi strani pa za državljane članic Evropske unije velja prost pretok ljudi.

Na tem mestu je potrebno omeniti problem t.i. izbrisanih, to je 18.305 oseb, ki so bile izbrisane iz Registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije (v

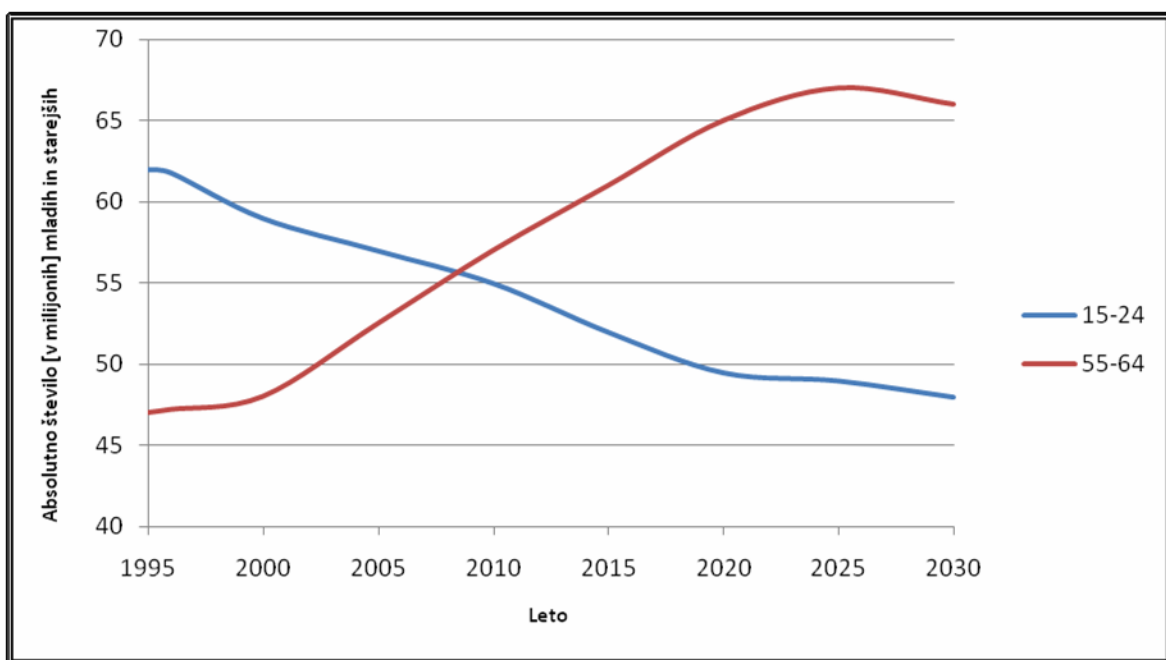
nadaljevanju RSP). *Zakon o državljanstvu* (Uradni list RS, 1/91-I) je državljanstvo avtomatično podelil osebam, ki so imele na dan plebiscita (23. decembra 1990) slovensko republiško državljanstvo in državljanstvo SFRJ, drugačni pogoji pa so veljali za osebe s stalnim bivališčem. Le-ti so morali za državljanstvo podati prošnjo v roku šestih mesecev od uveljavitve zakona. Osebe, ki so prejele negativno odločbo in tisti, ki prošnje niso podali iz različnih razlogov⁵, so bili izbrisani iz RSP-ja, kar je pomenilo, da so jim prenehali veljati stari jugoslovanski dokumenti in tako niso imeli osebne izkaznice, vozniškega dovoljenja, itd. Izbris je imel veliko večje posledice kot samo izgubo pravic – izbrisani so izgubili službo in s tem zaslužek ter nekaj, kar je enako pomembno, to je socialne stike z ožjo in širšo okolico. Ko so bili odpuščeni, so se prenehali družiti s sodelavci, sčasoma so z njimi prekinili vse stike tudi člani družine (Lipovec Čebren 2007, 59-67). Pri izbrisu gre za kršitev človekovih pravic, kar je Ustavno sodišče priznalo šele leta 2003, ko je (končno) odločilo, da je bil izbris (in s tem prejšnje odločbe sodišča ter sprejeti zakoni glede izbrisa) protiustaven. S tem pa problem ni rešen, saj je še vedno potrebno ugotoviti, kdo so odgovorne osebe za izbris, ter rešiti vprašanje povrnitve odvzetih pravic (Zorn 2007, 32).

Celotna Evropska unija, vključno s Slovenijo, se otepa imigrantov, a dejstvo je, da jih za večjo konkurenčnost gospodarstva in krepitev človeških virov potrebuje že sedaj, še bolj pa jih bo potrebovala v prihodnosti. Povprečno število otrok, ki jih rodi ženska v rodni dobi, je bilo leta 2006 v vseh državah EU manjše od 2.1 (v Sloveniji 1.3); to je od ravni, ki še zagotavlja enostavno obnavljanje prebivalstva (VID 2008). Demografska slika kaže črno prihodnost za države Evropske unije, saj je zanje značilna nizka rodnost, podaljševanje pričakovane življenjske dobe oziroma staranje populacije, kar vpliva na spreminjanje strukture trga dela (Kralj 2008, 156). Demografske značilnosti (starajoče se) Slovenije po napovedih nakazujejo, da se bo država prisiljena "odpreti" tudi novim prilivom priseljenih,

⁵ Številni izbrisani niso podali prošnje za državljanstvo, ker preprosto niso bili informirani o svojem republiškem državljanstvu, mnogi namreč sploh niso vedeli, katero republiško državljanstvo imajo. V času Jugoslavije je bilo pomembno le jugoslovansko državljanstvo, medtem ko je bilo republiško, seveda, nepomembno. Drugi razlog je, da nihče ni znal napovedati prihodnosti, zato se jim je zdelo najbolj smotrno obdržati jugoslovansko državljanstvo. Dalje ljudje niso vedeli, kakšne katastrofalne posledice bo imelo to dejanje za nekatere. Če bi vedeli, da bodo izbrisani in da se bodo znašli v eksistenčni krizi, bi mnogi nedvomno ravnali drugače.

predvsem na področju zaposlovanja. Še posebno se bo ta potreba pokazala takrat, ko se bodo povišale stopnje gospodarske rasti in bosta razmeroma manj mobilna domača delovna sila in neprilagodljivi trg omejevala rast (Verlič-Christensen 2002, 49). Država se bo morala potruditi, da zadrži svoje visoko usposobljene delavce in poveča njihovo število s priseljevanjem tujcev ter vračanjem Slovencev iz tujine.

Graf 3.1: Prikaz absolutnega števila (v milijonih) mladih in starejših v Evropski uniji (1995-2030):

Vir: Romih v Klinar (2006, 36).

Po napovedih Evrostata bo v Evropski uniji rast prebivalstva do leta 2025 predvsem posledica neto priseljevanja, saj bo od leta 2010 skupno število smrti presegalo skupno število rojstev. Po letu 2025 učinek neto priseljevanja ne bo več mogel nadomestiti negativnega prirasta prebivalstva. Po pričakovanjih bo skupno število prebivalstva začelo upadati okrog leta 2025, število delovno sposobnega prebivalstva pa že od leta 2011 (Romih v Klinar 2006, 36).

4 SLOVENSKA INTEGRACIJSKA POLITIKA

V Evropski skupnosti velja določena harmonizacija zakonov, a je le-ta minimalna. Evropske direktive so samo smernice, minimumi, ki morajo biti vključeni v zakonodajni okvir posamezne države članice. Skupni zakonodajni okvir se tako »nanaša na pravico do združitve družine, status državljanov tretjih držav, ki so rezidenti za daljši čas, študente, učence, neplačano usposabljanje ali prostovoljno delo ter na postopek za dodelitev vstopa državljanom tretjih držav za namene znanstvenega raziskovanja« (MDDSZ 2008, 16).

Integracijska politika mora biti podprta z ustreznim pravnim okvirom, ki zagotavlja formalne možnosti za enakopravno vključevanje in sodelovanje imigrantov v sprejemni družbi. Pri tem morajo sodelovati vsi relevantni akterji, še posebej socialni partnerji.

Slovenski model imigracijske politike je podoben švedskemu modelu, saj sta oba pluralistična (multikulturna) in med drugim skrbita za ohranjanje kulturne identitete priseljencev ter njihovo vključevanje v večinsko družbo. Izbira pluralističnega modela se v tem trenutku zdi edina primerna, smiselna in možna, saj le ta upošteva dejansko večkulturnost slovenske družbe in sledi duhu slovenske ustave, ki vsakomur zagotavlja pravico, da »svobodno izraža pripadnost k svojemu narodu ali narodni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo« (Ustava RS, 61. člen).

4.1 Resolucija o imigracijski politiki

Slovenija je svojo integracijsko politiko oblikovala z *Resolucijo o imigracijski politiki Republike Slovenije* (Uradni list RS, št. 40/99), ki jo je Državni zbor sprejel 28. 05. 1999. Poleg tega na integracijsko področje segajo še drugi zakoni, med katerimi so najpomembnejši *Zakon o tujcih* (Uradni list RS, št. 64/2009), *Zakon o zaposlovanju in delu tujcev* (Uradni list RS, št. 76/2007) in *Zakon o azilu* (Uradni list RS, št. 51/2006).

V resoluciji je imigracijska politika razdeljena na tri enakovredne in medsebojno povezane dele:

- imigracijska politika v ožjem smislu oziroma priselitvena politika, ki se nanaša na regulacijo priseljevanja, torej na načela, pravila in postopke, ki tujcem dovoljujejo vstop, zaposlitev in/ali bivanje ter stalno naselitev;
- azilska politika, ki se nanaša na sestavine in ukrepe, ki zadevajo sprejem, vrste in obseg zaščite ter oblike bivanja iskalcev, prosilcev in pridobitnikov azila, repatriacijo in preselitev. Je del begunske politike, ki med drugim zajema tudi mednarodno reševanje begunskih problemov in njihovih vzrokov;
- integracijska politika oziroma v ožjem smislu priseljenska politika do prisotnih in bodočih priseljencev, ki se nanaša na ukrepe države in družbe, ki zagotavljajo ugodne pogoje za kakovost življenja priseljenih, spodbujajo integracijo in omogočajo, da priseljenci postanejo odgovorni udeleženci družbenega razvoja Slovenije.

Država je največ pozornosti posvečala prvima dvema sestavnima deloma imigracijske politike, torej reguliranju priseljevanja in azilni politiki, medtem ko je integracijsko politiko postavljala na stranski tir. V resoluciji je integracija opredeljena kot:

- upoštevajoč družbeno večkulturnost, s spoštovanjem bogastva različnosti, mirnega sožitja, družbene stabilnosti in kohezivnosti, bo Republika Slovenija vodila integracijsko politiko, katere cilji so zasnovani na temeljnih načelih in vrednotah enakopravnosti, svobode in vzajemnega sodelovanja. Pri tem je:
- enakopravnost razumljena kot zagotavljanje enakih socialnih, ekonomskih in civilnih pravic;
- svoboda kot pravica do izražanja kulturne identitete ob zagotovitvi spoštovanja integritete in dostojanstva vsakega posameznika in gojitve lastne kulture v skladu z zakoni in temeljnimi vrednotami Republike Slovenije;
- vzajemno sodelovanje kot pravica do udejstvovanja in odgovornosti vseh v neprekinjenem procesu ustvarjanja skupne družbe.

Da bi omogočali čim večjo družbeno koherentnost, bo integracijska politika vsebovala določene pravne okvire in družbene ukrepe, ki bodo spodbujali integracijo priseljencev v slovensko družbo, preprečevali diskriminacijo in družbeno obrobno in omogočali, da priseljenci izražajo in gojijo lastno kulturo in vrednote na podlagi spoštovanja osebne integritete in dostojanstva v skladu z zakoni Republike Slovenije.

4.1.1 Načela integracijske politike

Niessen (2001, 31) kljub precejšnjim političnim in ideološkim razlikam v državah EU najde nekatere podobnosti v izvajanju integracije. Politike vseh držav si prizadevajo za zagotavljanje legalne pravice za bivanje, za omogočanje enakega dostopa do zaposlitve, nastanitve, izobrazbe in političnega odločanja. Niessen podobnosti vidi tudi v naturalizaciji in državljanskih politikah, pa tudi v boju držav članic proti diskriminaciji, rasizmu in ksenofobiji.

4.2 Dimenzije integracije

V drugem poglavju sem dimenzije integracije na kratko že omenila, sedaj pa jih bom podrobneje definirala in opisala, kakšno je konkretno stanje v Sloveniji. »V procesu integracije priseljenci postanejo aktivni in enakopravni udeleženci socialnih, ekonomskih, pravnih, političnih in kulturnih odnosov in procesov v državi sprejemnici, pri čemer je vsakomur zagotovljena možnost izražanja in ohranjanja njegove lastne kulture, vere in etnične pripadnosti« (Bešter 2007, 118).

Posamezne pravice so vezane na vrsto dovoljenja za prebivanje ter na (ne)posedovanje državljanstva. Slovenski državljani imajo vse pravice, v zadnjem času pa so se jim pravno močno približali tujci s stalnim prebivališčem v Sloveniji. Najmanj pravic imajo nedvomno ilegalni priseljenci, prosilci za azil ter begunci, ki predstavljajo eno od najbolj socialno ogroženih družbenih skupin.

4.2.1 Pravno-politična dimenzija:

a) Politična participacija: ena izmed najpomembnejših pravic, ki jih tujec pridobi s stalnim prebivališčem⁶, je volilna pravica na lokalnih volitvah, katero so tujci pridobili leta 2002. Pravica je na lokalnem nivoju tako aktivna kot pasivna, razen pri volitvah za župana, ki ga lahko le volijo, ne smejo pa kandidirati. V skladu z *Zakonom o političnih strankah* (Uradni list RS, št. 62/94, ..., 103/07) tujci v Sloveniji ne morejo ustanoviti politične stranke niti ne morejo postati člani politične stranke. Razkorak med rezidenčnimi in državljanskimi pravicami in upravičenostmi se zmanjšuje, zato lahko v tem primeru govorimo o povečanju pravne integracije (Medved 2002; Bešter 2009). Kljub temu pa je indeks politik integracije migrantov MIPEX⁷ pokazal, da Slovenija, skupaj s še štirimi drugimi državami, omogoča imigrantom najmanj političnih svoboščin izmed vseh 28 držav, ki so bile vključene v raziskavo (Niessen in drugi 2007). Podobno je pokazala tudi raziskava Inštituta za narodnostna vprašanja z naslovom *Primerjalna analiza politik vključevanja državljanov tretjih držav v izbranih državah članicah EU* (Kežar 2009).

Mnogi nasprotujejo volilni pravici tujcev, saj naj bi to predstavljalo grožnjo za javni red in mir ter varnost države. To seveda ni res; lokalna samoupravna telesa

⁶ Zakon o tujcih (Uradni list RS, št. 64/2009) določa, da lahko tujec dobi stalno prebivališče na podlagi dovoljenja za začasno prebivališče po petih letih neprekinjenega bivanja v Sloveniji in ob izpolnjevanju drugih pogojev, določenih v zakonu. Pred spremembo zakona je tujec v Sloveniji lahko pridobil dovoljenje za stalno prebivanje šele po osmih letih neprekinjenega bivanja v Sloveniji. Poleg tega je moral na zahtevo pristojnega organa prošnji med drugim priložiti dokaze o sredstvih, potrebnih za njegovo preživljanje, in dokaze, s katerimi je izkazal svojo upravičenost do dajatev iz pokojninskega ali drugega temu ustreznega zavarovanja (4. točka 41. člena Zakona o tujcih, Uradni list RS, št. 61/99, 87/02). S spremembo zakona oktobra 2005 je bila ta določba črtana.

⁷ MIPEX meri politike integracije imigrantov v 25-ih državah članicah EU in treh nečlanicah, pri čemer uporablja več kot 140 indikatorjev in tako ustvari multidimenzionalno sliko o možnostih vključevanja migrantov v evropske družbe. Raziskava ne zajema beguncev, prosilcev za azil, nelegalnih migrantov ter državljanov EU, kamor med drugim spadajo tudi potomci imigrantov, zato ne daje ravno popolne slike o imigrantih. Preučuje naslednjih šest področij: dostop do trga dela, združevanje družin, dolgoročno bivanje, politična participacija, pridobitev državljanstva in boj proti diskriminaciji.

namreč nimajo zakonodajne funkcije, zato je tujčeva politična participacija drugorazredna. Volitve za najvišje politične položaje v državi so tako še vedno rezervirane samo za državljane, ostali pa so iz procesa odločanja izločeni. »Imigranti si prizadevajo za naturalizacijo, saj jim status tujca prinaša nestabilnost svojega položaja brez političnih pravic in svoboščin« (Klinar, 1976: 163). Na naturalizacijo ne bi smeli gledati kot na končno stopnjo integracijskega procesa, saj je proces vseživljenjski.

Zaradi zgodovinskih in strukturnih razlogov, etnične skupnosti pogosto nimajo dovolj resničnih možnosti za dialog s političnimi institucijami na nacionalni in lokalni ravni. Zato so pogosto tudi manj pripravljene za participacijo po klasičnih poteh kot so volitve, kandidiranje na volitvah ali sodelovanje v političnih strankah. Rezultati raziskave *Percepcije slovenske integracijske politike* (v nadaljevanju PSIP) (glej Komac in Medvešek 2005)⁸ kažejo, da je volilna udeležba imigrantov (naturaliziranih in nenaturaliziranih) pod povprečjem, a se delež volilcev zvišuje. Vendar bi bilo napačno misliti, da gre za pomanjkanje interesa za politiko kot takšno. Že opazovanje politične arene, pa tudi mnoge študije nakazujejo, da so etnične skupine, še posebno pod vodstvom svojih "razsvetljenih" elit, zelo zainteresirane za politiko. Vstop v politično areno je viden kot priložnost za izražanje mnenj in opozorjanje na nepravilnosti, ki se tičejo imigrantske politike (Hafner-Fink v Komac 2005). Eden od primerov, ko se je delovanje društev z izključno kulturnega razširilo tudi na politično področje, je bila *Javna pobuda Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev, Srbov, ki živimo v Republiki Sloveniji*. Društva so z omenjeno pobudo zahtevala, da se jih nominalno uvrsti v besedilo Ustave RS in prizna kot narodne manjšine. Tudi problematika izbranih se je začela reševati zaradi pritiska samih izbranih na politične akterje v državi in s pojavljanjem v medijih.

⁸ Raziskava PSIP temelji na strukturiranem vprašalniku, ki je zajemal devet tematskih sklopov: kakovost življenja, šola in jezik, mediji, religija, socioekonomski položaj, kultura, stiki, politična participacija in demografija. Ugotovitve raziskave se nanašajo na "jugoslovansko" postimigracijsko prebivalstvo Slovenije, to je na ljudi iz drugih republik nekdanje SFRJ in njihovih potomcev, katerih vzorec je bil izbran z enostavnim slučajnim vzorčenjem iz vzorčnega okvira prebivalcev Republike Slovenije, ki so po osamosvojitvi v Sloveniji zaprosili za državljanstvo.

b) Z izrazom združitve družine označujemo situacijo, ko se člani družine pridružijo drugemu članu družine, ki zakonito prebiva in dela v drugi državi. Za ožje družinske člane tujca se po *Zakonu o tujcih* štejejo: zakonec, mladoletni neporočeni otroci tujca, mladoletni neporočeni otroci zakonca, starši mladoletnega tujca ter polnoletni neporočeni otroci in starši tujca ali zakonca, katere je tujec ali zakonec po zakonu države, katere državljan je, dolžan preživljati. Čeprav je družina kot temeljna celica družbe zaščiten s številnimi univerzalnimi in regionalnimi instrumenti za zaščito človekovih pravic, se pri priznavanju pravice do združitve družine države znajdejo v neke vrste navzkrižju med dolžnostjo priznavati in spoštovati človekove pravice vseh posameznikov na svojem ozemlju in pravico, da svobodno (znotraj določenih omejitev) oblikujejo svoje imigracijske zakone in politike (OHCHR 2005, 1).

Z vidika integracije je pravica do združitve družine za imigrante zelo pomembna. Prisotnost družine omogoča imigrantu lažje spopadanje s problemi prilagajanja novemu družbenemu okolju. Poleg tega je za člane družine, predvsem za otroke, integracija tem lažja, čim mlajši so ob priselitvi. Pomembno je, da pravni okvir zagotavlja enake možnosti oziroma postavlja enake pogoje za združitve družine tako za državljane kot tudi za tujce. Če imajo imigranti (tujci) bolj omejene možnosti pri združevanju družine, lahko to spodbudi občutek o njihovem drugorazrednem statusu v družbi (Guild v Bešter 2009). Določbe *Zakona o tujcih* (Uradni list RS, št. 64/2009) so v zvezi s pravico do združitve družine dokaj zapletene, saj veljajo različna pravila glede na državljanstvo družinskega člana, državljanstvo poroka⁹ in kakšne vrste dovoljenja za prebivanje v Sloveniji ima porok. Otroci tujcev, ki se rodijo v Sloveniji, dobijo enak status, kot ga imajo njihovi starši oz. zakoniti skrbniki. Nekaterе države so poostrele zakone, ki se nanašajo na združevanje družine, še posebej glede izbire partnerja v državi izvora, saj naj bi to oteževalo integracijo.

Ena od spornih odredb *Zakona o tujcih* je člen o dokazilu o zadostnih sredstvih za preživljanje tistih ožjih članov, ki nameravajo prebivati v državi. Gre seveda za zaščito interesov države ("da Slovenija ne bo finančno podpirala še priseljenih

⁹ Izraz porok v tem primeru označuje tujca, ki uveljavlja pravico do združitve družine.

družinskih članov"), a s strani priseljence je to popolnoma absurdno. Priseljenci z malo finančnih sredstev v Slovenijo ne morejo pripeljati svojih družinskih članov, kar je poseg v človekovo pravico do svobodne izbire partnerja in oblikovanja družine.

Če po določenem času v zakonski zvezi pride do zlorabe (npr. psihično ali fizično nasilje), ima priseljenec/ka malo možnosti za srečen konec. Lahko poda prošnjo za ločitev, a bo posledica izgon iz države. Tako se žrtve raje odločajo za molk in nasilje v družini se nadaljuje (Stumpf in Friedman 2001). Zakonodaja družinskega združevanja je neprimerna, saj priseljenega partnerja postavlja v neenak pravni in socialno odvisen položaj.

- c) Varnost statusa (stalnega) prebivališča: Če je varnost dovoljenja za prebivanje negotova in imigranti ne morejo z gotovostjo računati na možnost dolgotrajnega prebivanja v sprejemni državi, lahko govorimo o odsotnosti spodbud za (celovito) integracijo imigrantov v sprejemno družbo (Guild v Bešter 2009). V skladu s slovenskim *Zakonom o tujcih* (48. člen) se tujcu, ki ima v Sloveniji dovoljenje za stalno prebivanje, prebivanje lahko odpove le iz dveh razlogov: če je bil s pravnomočno sodbo obsojen zaradi kaznivega dejanja na nepogojno zaporno kazen, daljšo od treh let; ali če obstaja utemeljen sum, da bi lahko ogrožal varnost države, javno varnost ali mir. S tega vidika zagotavlja dovoljenje za stalno prebivanje precej večjo varnost za imigranta kot druga dovoljenja za prebivanje.
- d) Pogoji za naturalizacijo: Nekateri avtorji pravijo, da državljanstvo izgublja pomen, saj so pravice čedalje manj vezane na državljanstvo, ampak postajajo bolj odvisne od vrste dovoljenja za prebivanje ali osebe¹⁰. Delno je to res, a nekatere pravice še vedno ostajajo rezervirane le za državljane. Howard (2003, 5-8) med drugim opozarja na dejstvo, da je državljanstvo pogosto tudi pogoj za dostop do nekaterih delovnih mest, predvsem v javnem sektorju.

¹⁰ Številni mednarodni dokumenti (na primer: Splošna deklaracija o človekovih pravicah, Evropska konvencija o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah) zagotavljajo univerzalne pravice vsem osebam, ne glede na njihov državljanski status. Gre za temeljne človekove pravice in svoboščine, kot so: pravica do osebne svobode, svoboda vesti, svoboda izražanja, pravica do zbiranja in združevanja, pravica do izobraževanja, idr. (Bešter 2009, 183)

V skladu z *Zakonom o državljanstvu Republike Slovenije* (Uradni list RS, št. 24/07) lahko (polnoletni) imigranti zaprosijo za slovensko državljanstvo po desetih letih prebivanja v Sloveniji, pri čemer morajo med drugim izkazati, da se znajo sporazumevati v slovenskem jeziku, da so finančno preskrbljeni, da niso bili obsojeni na zaporno kazen, daljšo od enega leta, in da se odpovedujejo svojemu dosedanjemu državljanstvu¹¹. Zahtevana dolžina prebivanja v Sloveniji (10 let), preden imigrant pridobi pravico zaprositi za naturalizacijo, je ena najdaljših v Evropi. Oseba, ki je vsaj tri leta poročena s slovenskim državljanom, lahko zaprosi za slovensko državljanstvo po enoletnem neprekinjenem bivanju v Sloveniji, svoje prejšnje državljanstvo pa lahko obdrži le izjemoma. Najlažje se naturalizirajo slovenski izseljenci in njihovi potomci. Ti lahko z naturalizacijo pridobijo slovensko državljanstvo, če dejansko živijo v Sloveniji neprekinjeno vsaj eno leto, poleg tega pa jim ni treba predložiti odpusta iz dosedanjega državljanstva. Po petih letih neprekinjenega prebivanja v Sloveniji lahko za slovensko državljanstvo zaprosijo begunci in osebe brez državljanstva, po sedmih letih prebivanja pa osebe, ki so v Sloveniji uspešno končale najmanj visokošolski program.

Glede na dodelitev državljanstva se Slovenija ravna po načelu *ius sanguinis* (krvno načelo), kar pomeni, da državljanstvo otroka determinira državljanstvo staršev, ne glede na kraj rojstva¹². Državljanstvo in politični status sta pridobljena z rojstvom, zaradi česar nimajo vsi rezidenti enakih pogojev. Pravice in dolžnosti imigrantov in njihovih potomcev (včasih tudi državne manjšine) se lahko

¹¹ *Zakon o državljanstvu Republike Slovenije* (Uradni list RS, št. 24/2007), ki ureja področje državljanstva, za državljane ene od republik bivše Jugoslavije ne določa olajšave glede odpusta iz izvirnega državljanstva - zakon določa vzajemnost glede odpusta iz izvirnega državljanstva samo za osebe, ki prihajajo iz držav članic EU. Zakon pa omogoča pridobitev državljanstva Republike Slovenije brez odpusta iz izvirnega državljanstva za določene kategorije oseb, ne glede na to, iz katerih držav te osebe izhajajo. Te kategorije oseb so: slovenski izseljenci in njihovi potomci, osebe, rojene v Sloveniji in ki ves čas živijo v Sloveniji, begunci, osebe brez državljanstva, mladoletne osebe in osebe, katerih sprejem v državljanstvo je v državnem interesu.

¹² Nasprotno načelo je *ius soli* (teritorialno načelo), pri katerem gre za pripadnost na podlagi kraja rojstva. Migranti se v tem primeru veliko lažje in hitreje izenačijo po pravicah in dolžnostih (Bešter 2007, 119). Razlikovanje med *ius soli* in *ius sanguinis* je temeljno za vsako analizo integracije, saj določa načine, na katere posameznik lahko pristopi k članstvu v sistemu nove države.

razlikujejo od pravic in dolžnosti, ki jih ima večinska populacija (Entzinger in Biezeveld 2003). Otroci imigrantov, ki še niso stari 18 let, lahko pridobijo slovensko državljanstvo na prošnjo svojih staršev, in sicer le v primeru, če so tudi starši (ali vsaj eden izmed staršev) z naturalizacijo pridobili slovensko državljanstvo. Tudi v primeru rojstva na območju Slovenije zakon ne omogoča avtomatične ali polavtomatične pridobitve državljanstva za otroke imigrantov brez slovenskega državljanstva (13. in 9. člen Zakona o državljanstvu Republike Slovenije).

- e) Tujci s stalnim prebivališčem imajo po *Zakonu o socialnem varstvu* (Uradni list RS, št. 54/92, ..., 105/06) popolnoma enake pravice iz socialnega varstva¹³ kot državljani RS. Tujcem, ki so tukaj zaposleni in imajo dovoljenje za začasno prebivanje, so zagotovljene osnovne socialne pravice (vključenost v obvezno pokojninsko, invalidsko in zdravstveno zavarovanje, zavarovanje za starševsko varstvo), ki pa še zdaleč niso izenačene s pravicami, ki jih imajo slovenski državljani oziroma osebe s stalnim prebivališčem. V še slabšem položaju so begunci, ki so na primer sicer upravičeni do zdravstvene oskrbe, vendar jim izdajajo potrdila o zdravstvenem zavarovanju, ki se že na pogled razlikujejo od običajnih zdravstvenih kartic in jih zato zdravniki specialisti zavračajo (UNHCR 2007, 34). Denarno socialno pomoč lahko poleg slovenskih državljanov s stalnim prebivališčem v Sloveniji in tujcev z dovoljenjem za stalno prebivanje v Sloveniji uveljavljajo tudi osebe, ki so do nje upravičene na podlagi mednarodnih aktov, ki obvezujejo Republiko Slovenijo.

Tujci, ki so zaposleni na območju Slovenije, so v skladu z *Zakonom o starševskem varstvu in družinskih prejemkih* (Uradni list RS, št. 97/01, ..., 10/08) zavarovani za starševsko varstvo in imajo pravico do starševskega dopusta, pravico do starševskega nadomestila, pravico do krajšega delovnega časa in pravico do plačila prispevkov za socialno varnost zaradi starševstva. Nimajo pa pravice do starševskega dodatka.

¹³ Pravice iz socialnega varstva zajemajo storitve in ukrepe, namenjene preprečevanju in odpravljanju socialnih stisk in težav posameznikov ter denarno socialno pomoč, namenjeno tistim posameznikom, ki si sami materialne varnosti ne morejo zagotoviti zaradi okoliščin, na katere ne morejo vplivati (3. člen Zakona o socialnem varstvu; Uradni list RS, št. 3/2007).

Če ima vsaj eden od staršev prijavljeno bivališče v Sloveniji, je družina upravičena do pravice do pomoči ob rojstvu otroka in dodatka na veliko družino (dodaten pogoj je skupno stalno prebivališče enega od staršev in otrok). Novela zakona je tujcem omogočila, da v primeru, če imata otrok in drugi roditelj stalno prebivališče v Republiki Sloveniji in sta državljana Republike Slovenije, koristijo pravico do delnega plačila za izgubljeni dohodek v primeru, če prekinejo delovno razmerje ali začnejo delati s krajšim delovnim časom zaradi nege in varstva otroka s težko motnjo v duševnem razvoju ali težko gibalno oviranega otroka. Pravico do otroškega dodatka pa ima eden od staršev v primeru, da ima otrok prijavljeno prebivališče v Republiki Sloveniji. Pred spremembo zakona, maja 2006, je bil predpisan pogoj, da je imel otrok v Sloveniji prijavljeno stalno prebivališče.

4.2.2 Ekonomska dimenzija:

Ekonomska integracija je zagotovo ena od najpomembnejših, če ne kar najpomembnejša integracijska dimenzija, saj posamezniku zagotavlja eksistenco. Kaže se predvsem v adaptaciji na delovne razmere in življenjski standard, pri tem pa ima pomemben vpliv poklicna promocija imigrantov.

a) Razmere na trgu delovne sile: Uspešna delovna participacija pogosto pomeni imeti dobro plačano zaposlitev, hitro pa narašča tudi število samozaposlenih (Entzinger in Biezeveld 2003). Vendar kot so pokazali rezultati raziskave PSIP, pogoji ekonomskega vključevanja imigrantov na trg dela v Sloveniji še zdaleč niso ugodni:

Številni imigranti v začetku sprejmejo zaposlitev v manj atraktivnih sektorjih trga dela, kjer je manj konkurence. Za boljša delovna mesta pogosto nimajo zadostnih kvalifikacij ali pa jim teh kvalifikacij novo okolje ne prizna. Ena glavnih ovir pri konkuriranju za boljša delovna mesta je tudi nezadostno poznavanje jezika (čeprav odlično obvladovanje jezika pogosto ni nujno za korektno in učinkovito opravljanje poklica). Zaradi različnih strukturnih ovir in odkritih ali prikritih oblik diskriminacije so imigranti (pa tudi njihovi potomci) pogosto nadpovprečen delež med

brezposlenimi ali pa se znajdejo in ostanejo ujeti v položaju, ko njihova zaposlitev ni primerna njihovim izobrazbi in/ali sposobnostim, za napredovanje pa nimajo možnosti (Komac in Medvešek 2005, 563).

Po podatkih *Popisa prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj leta 2002* je v Sloveniji delež brezposelnih med pripadniki drugih narodnosti z območja nekdanje Jugoslavije večji kot med pripadniki slovenske narodnosti in tudi večji od celotnega slovenskega povprečja. Največ brezposelnih imajo Črnogorci in Muslimani¹⁴. Bešterjeva (v Komac in Medvešek 2005) trdi, da je to delno posledica nižje izobrazbene strukture omenjenih populacij, delno pa je to mogoče prikazati tudi kot etnični problem – problem diskriminiranja točno določene populacije. Tudi ko imigranti so zaposleni, so večinoma zaposleni v poklicih, ki jih družba označuje kot "manj ugodne". Mednje spadajo poklici za preprosta dela, poklici za neindustrijski način dela, poklici za storitve in prodajalci ter tehniki in drugi strokovni sodelavci. Dodaten problem sta tudi fenomena tako imenovanih "lepljivih tal" ali "steklenih stropov", ki ponazarjata zmožnost napredovanja zgolj do določenih položajev na karierni hierarhični lestvici. Pripadniki večinskega naroda tako zasedajo pretežni del delovnih mest v zakonodajni, sodni in izvršni oblasti, tvorijo sloj visokih uradnikov in so povečini menedžerji v večini podjetij (Kržišnik Bukić v Švab 2008).

Potomci priseljencev močno izstopajo v primerjavi zaposlenosti, vendar (na prvi pogled) v negativnem smislu. Imajo namreč daleč najmanj zaposlenih, a to gre pripisati demografskim značilnostim omenjene populacije. Ta skupina priseljencev je po starostni strukturi najmlajša in se zato večina še izobražuje. Skupni delež brezposelnih potomcev priseljencev je višji od skupnega deleža brezposelnih priseljencev in višji tudi od deleža brezposelnih vsega aktivnega prebivalstva Slovenije. Kako lahko pojasnimo visoko stopnjo brezposlenosti potomcev? Gre res za diskriminacijo? Medveškova (2007, 63) na podlagi popisnih podatkov 2002 ugotavlja, da imajo potomci priseljencev:

primerljivo izobrazbeno strukturo z večinskim prebivalstvom in s tem višjo izobrazbeno strukturo kot priseljenci. Popisni podatki tudi kažejo, da živijo priseljenci in njihovi potomci večinoma v

¹⁴ Sem niso všteti potomci priseljencev, ampak samo prva generacija priseljencev.

urbanih središčih, njihova poselitev pa ni koncentrirana v manj razvitih regijah, torej tudi teritorialna poselitev ne more biti razlog za večji delež brezposelnosti. Verjetno je poglavitni razlog za visok delež brezposelnih med potomci priseljencev splošna velika brezposelnost med mladimi, ki jo je zabeležiti v Sloveniji in tudi drugje po Evropi. Poglavitna razloga za brezposelnost med mladimi v Sloveniji sta predvsem iskanje prve zaposlitve (torej pomanjkanje delovnih izkušenj) in prenehanje zaposlitve za določen čas. [...] Če splošnemu trendu večjega števila brezposelnih med mladimi dodamo še neslovensko etnično pripadnost potomcev priseljencev, verjetno dobimo odgovor na vprašanje, povezano z visokimi deleži brezposelnih med potomci priseljencev.

Glede na etnično sestavo brezposelnih potomcev priseljencev tudi tu prevladujejo podobne etnične skupine kot pri prej omenjenih priseljencih prve generacije; torej Muslimani in Bošnjaki.

Pogost vzrok za brezposelnost je neustrezna izobrazba ali pomanjkanje socialnega kapitala. Oba razloga lahko glede na rezultate raziskave PSIP (glej Komac in Medvešek 2005) zavrnem. Priseljenci so bili v povprečju bolj izobraženi v primerjavi s celotno slovensko populacijo. Tudi socialni kapital ne more biti razlog, saj so se te osebe v Slovenijo priselile pred več kot desetletjem, nekatere še več, kar pomeni, da so si tu že pridobili določene sorodstvene in prijateljske vezi ter poznanstva. Edina razlaga bi torej bila, da so priseljenci (in potomci) v primerjavi s slovenskim prebivalstvom diskriminirani v dostopu do uglednejših delovnih mest. Z največ diskriminacije se soočajo Srbi, Bošnjaki in Muslimani, z najmanj pa Hrvati in Slovenci.

Izboljšanje socialnega položaja priseljencev bi lahko dosegli s povečanim samozaposlovanjem priseljencev, torej z manjšo regulacijo trga dela. S tem bi zmanjšali socialne izdatke, ki so namenjeni brezposelnim osebam. Pomen samozaposlovanja imigrantov še posebej izpostavlja Verlič-Christensenova (2002, 151): »Tematika in praksa etničnega podjetništva v Evropi narašča predvsem zato, ker stopnje brezposelnosti ne upadajo dovolj hitro, obenem pa se država blaginje podira«. Zakaj se torej v Evropi vlade tako otepajo etničnega podjetništva? Kritiki etničnim podjetjem nasprotujejo zato, ker jih je težje finančno nadzirati in regulirati delovne odnose v njih (morebitno izkoriščanje družinskih članov in njihovo podrejanje pridobitništvu družinskih "glavarjev" ali etnične

skupnosti). Že vzpostavljeno omrežje etničnih podjetij in solidarnosti organizacije generira tudi preseljevanje novih članov skupnosti iz prvotnega okolja. Etnične enklave¹⁵ torej sprožajo in pospešujejo imigracijske tokove. Etničnim podjetjem nasprotujejo tudi delodajalci, saj tovrstna podjetja predstavljajo konkurenco, obenem pa priseljenci niso več na voljo za zaposlovanje v dominantnih sektorjih ekonomije. Interes za podporo etničnim podjetjem imajo potrošniki njihovih storitev (nižje cene) in vlada, ker se znižujejo socialni izdatki za sicer brezposelne priseljence (Verlič-Christensen 2002). Tovrstna etnična ekonomija se uveljavlja v novih storitvenih sektorjih, kot so turizem, oskrba s prehrano, na zdravstvenem in izobraževalnem področju, v kulturi in industriji zabave. Zaradi neurejenih pogojev pa narašča predvsem obseg nedokumentiranega zaposlovanja in nelegalnega podjetništva.

- b) Izobraževanje: »Področje izobraževanja je ključnega pomena za uspešno integracijo migrantov, zlasti tistih, ki se priselijo še kot otroci ali mladostniki. Izobraževanje je namreč eden od glavnih dejavnikov, ki vplivajo na možnosti posameznika za kvalitetno življenje. Ustrezna izobrazba in kvalifikacije so prvi pogoj za dostop do (primerne) zaposlitve, ki je [...] eden ključnih elementov v procesu integracije« (Bešter 2009, 173). Stopnja izobrazbe, usposabljanja ter znanje jezika so indikatorji uspešne participacije na trgu dela, zato je pomembno spremljati izobrazbene dosežke imigrantske mladine (ne le tistih, ki so se priselili pred kratkim, ampak tudi druge generacije) (Entzinger in Biezeveld 2003). Zagotavljanje ustrezne izobrazbe in usposabljanja bi zato moralo biti ena od ključnih nalog v integracijskem procesu. Izobraževanje posamezniku ne prinese le kulturnega kapitala, temveč tudi socialni kapital, kar je še posebej pomembno pri zaposlitvi.

¹⁵ Pojem etnična enklava pomeni skupnost, ki vključuje prebivalce v bivalnih naseljih in tudi podjetja, ki jim omogočajo delovna mesta. Podjetja s svojimi storitvami ali izdelki zadovoljujejo tržno povpraševanje lastne etnične skupnosti in/ali večinske skupnosti. Temeljna značilnost teh podjetij je, da so lastniki in večina delovne sile, zaposlene v podjetju, pripadniki priseljenke skupnosti, tako se reproducira segmentiran trg delovne sile in z zaposlovanjem znotraj enklav prispeva k napredku in socialni varnosti priseljencev. Pomen enklav je v tem, da priseljenci lahko ostanejo znotraj "svoje" skupnosti in hkrati razvijejo občutek ekonomske varnosti (Portes in Bach v Komac in Medvešek 2005; Zhou v Komac in Medvešek 2005).

V Sloveniji mora biti učencem, ki so tujci, prvo leto po vključitvi v šolo na voljo učna pomoč. Učitelj mora posebej zanj pripraviti program in mu prilagoditi merila ocenjevanja. Raziskave kažejo, da v primeru, da otrok uporablja drugi jezik vsak dan, potrebuje tri do pet let, da doseže tolikšno raven znanja, da ga jezik pri šolskem delu ne ovira. Če otroci drugi jezik uporabljajo samo v šoli, potem potrebujejo pet do sedem let za doseganje iste ravni (Hočevar v Donlić in Črnivec 2003, 23). Nikakor pa ne sme priti do segregacije oziroma do koncentracije imigrantskih otrok v eni šoli, saj bi to pripeljalo do dveh vzporednih sistemov. "Imigrantske šole" so običajno na slabem glasu, ker na njih poučujejo manj usposobljeni učitelji, šolska oprema je slabša, učenci takšne šole pa so diskriminirani s strani širše družbe. V slovenskem šolskem sistemu je poskrbljeno tudi za ohranjanje maternega jezika in kulture tujca, saj so v šolah uvedli izbirne predmete (hrvaški, makedonski in srbski jezik).

Eden od največjih problemov kar se tiče vstopa imigrantov na trg delovne sile ne le v Sloveniji, ampak na splošno v razvitem svetu, je nepriznavanje kvalifikacij, pridobljenih v tujini. Razlog je v neenotnih šolskih sistemih, njihovih kriterijih ter kvaliteti. Priseljenc lahko zaprosi za priznanje dosežene izobrazbe, a so ti birokratski postopki dolgotrajni in ne ravno poceni. Postopek so v letu 2008 malce olajšali; za pridobitev delovnih dovoljenj za državljane tretjih držav se sedaj izobrazba dokazuje s fotokopijo spričevala oziroma listine o izobraževanju in njenim prevodom v slovenski jezik¹⁶.

V Sloveniji obstaja slika o slabi izobraženosti imigrantov iz bivše Jugoslavije, kar se ujema s splošno negativno podobo imigrantov v državi. Za imigrante z omenjenega območja velja, da so to nižje oziroma nekvalificirane osebe, a rezultati Popisa 2002 rušijo ta stereotip. Iz popisnih podatkov za leto 2002 je razvidno, da je izobrazbena struktura priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije le malce nižja od izobrazbene strukture celotnega prebivalstva (Komac 2007; Komac in Medvešek 2005; Medvešek 2007). Izobrazbena struktura potomcev priseljencev pa je v primerjavi z izobrazbeno strukturo priseljencev višja

¹⁶ *Pravilnik o delovnih dovoljenjih, prijavi in odjavi dela ter nadzoru nad zaposlovanjem in delom tujcev* (Uradni list RS, št. 37/08)

oziroma primerljiva z izobrazbeno strukturo preostalega prebivalstva Slovenije, ki se ni priselilo. Vendar obravnavane populacije sestavljajo različne etnične skupine, med katerimi so opazne večje razlike v izobrazbeni strukturi. Najvišjo izobrazbo imajo priseljenci, ki so se opredelili kot Madžari, Črnogorci in priseljenci, združeni v kategoriji drugi¹⁷. Najnižjo izobrazbeno strukturo pa imajo priseljenci, ki so se opredelili kot Romi, Muslimani, Bošnjaki in Albanci. Podobne razlike v izobrazbeni strukturi med etničnimi skupinami so razvidne tudi pri potomcih priseljencev. Najvišji delež visoko izobraženih je med tistimi, ki so se ob popisu opredelili kot Italijani, med tistimi, ki so združeni v kategoriji drugo, Črnogorci in Slovenci. Opazno nižji odstotki visoko izobraženih so med Bošnjaki, Albanci in Muslimani (glej Medvešek 2007, 54–56).

- c) Višina dohodka je indikator, ki je močno povezan s prej omenjeno participacijo na trgu delovne sile. Primerjanje podatkov o višini dohodka migrantov in nemigrantov z vrsto dela, ki ga opravljajo in stopnjo izobrazbe, nam lahko da koristne informacije. Lahko vidimo, če so imigranti nadpovprečno reprezentirani v manj kvalificiranih poklicih, če v povprečju najdejo zaposlitev, ki je v skladu z njihovo doseženo stopnjo izobrazbe in če za enako delo dobivajo enako plačilo kot domačini (Entzinger in Biezeveld 2003).

4.2.3 Socialna dimenzija:

Socialna dimenzija vključuje stike oziroma odnose med posameznimi etničnimi skupinami na različnih ravneh družbenega življenja.

- a) Odnosi z večinsko populacijo in drugimi etničnimi skupnostmi: imigrant je med drugim socialno integriran, ko z večinskim prebivalstvom in ostalimi etničnimi manjšinami stke pristne primarne odnose, se pravi, ko se z njimi resnično spoprijatelji, začne poročati in ustvarjati družino. Če odnosi ostanejo zgolj

¹⁷ V kategorijo drugi so vključeni priseljenci, ki so se opredelili za katero drugo manjštevilično narodnost, kot na primer: Bolgari, Avstrijci, Čehi, Grki, Slovaki, Poljaki, itd.

površinski, vsekakor ne gre za zadovoljivo stopnjo integracije. »Etnično mešani zakoni so obravnavani kot indikatorji, v kolikšni meri sta manjšina in večina oblikovali primarne vezi, do katere mere so meje med skupnostmi zmanjšane in pa tudi to, da pripadniki različnih skupnosti sprejemajo drug drugega kot družbeno ali socialno enake« (Medvešek v Komac 2005, 598). Rezultati Popisa 2002 kažejo na obstoj razlik v velikosti deležev endogamnih zakonov v posameznih etničnih skupnostih. Iz podatkov je razvidno, da so najbolj endogamni Slovenci, sledijo jim Bošnjaki in Muslimani. Zanje bi lahko sklepali, da imajo interakcije vzpostavljene večinoma znotraj lastne etnične skupnosti. Za vse etnične skupnosti pa velja, da če pride do eksogamne zakonske zveze, potem njihovi pripadniki sklepajo etnično mešane zakone pogostejše s pripadniki slovenske skupnosti, torej ne gre za mešanje med posameznimi "nedominantnimi" etničnimi skupnostmi. Taft in Robbins (v Klinar 1976, 158) naštevata dejavnike, ki omogočajo oziroma preprečujejo etnično mešane zakone: izolacija ali odprtost imigrantske skupnosti, tradicija, kulturna podobnost, razredna pripadnost, mobilnost, dolžina bivanja imigrantov v imigrantski družbi, obseg imigrantske skupnosti, (ne)ravnovesje med spoloma, etnocentrizem, rasizem, poklicne in socialne komunikacije med domačini in imigranti, razširjenost negativnih predsodkov o imigrantih in pojavih njihove diskriminacije.

Ogromno vlogo pri oblikovanju javnega mnenja imajo mediji, zato bi morali delovati proti rasizmu, etnični diskriminaciji in ksenofobiji, predsodkom in sovražnemu obnašanju do etnično ter religiozno drugačnih. Na žalost so etnične manjšine v slovenskih medijih (in tudi ostalih po svetu) najpogostejše predstavljene z negativnega vidika ali pa so prezrte (tiha diskriminacija).

Javno mnenje v Sloveniji se je spreminjalo v skladu z ekonomskimi, socialnimi in političnimi razmerami v državi. Na začetku sedemdesetih let je bila večina proti priseljevanju, kasneje pa se je odnos do priseljencev izboljšal. V zgodnjih osemdesetih letih se je v javnomnenjskih raziskavah kazala idilična slika naklonjenosti javnosti do priseljencev, kar bi lahko pripisali ugodnemu gospodarskemu stanju v tistem času. Konec osemdesetih let se je odnos do jugoslovanskih imigrantov začel slabšati, kar je odsev splošnih razmer v državi, ki je začela razpadati. Po vojni se stanje ni spremenilo oziroma se je celo

poslabšalo (Omerzu v Komac in Medvešek 2005). Kalčičeva (2005) je primerjala odnose med različnimi priseljskimi skupinami na Jesenicah pred in po vojni. Ugotovila je, da so se pred vojno Bošnjaki, Srbi in Hrvati družili veliko intenzivneje, religiozne razlike pa so bile komajda (če sploh) opazne. Prijateljski odnosi so se prenehali ob gledanju poročil. Različne stvari so namreč različno interpretirale dogajanja na bojišču (npr. kdo je agresor). Dodaten razlog je bil tudi prihod beguncev, ki so stanovali pri sorodnikih. Resnično težko je bilo zadržati stike s Srbi, ko pa so doma begunci ravno njih krivili za vojno.

V raziskavi PSIP (glej Komac in Medvešek 2005) se je največja socialna distanca pokazala do pripadnikov romske in albanske skupnosti, na drugem mestu pa so Muslimani¹⁸. Do Črnogorcev, Makedoncev in Madžarov se kaže manjša socialna distanca. Najmanj distance pa so anketiranci izrekli glede Bošnjakov, Srbov, Hrvatov in seveda Slovencev. Na odnose med etničnimi skupnostmi močno vpliva politika.

Indikator socialne integracije je tudi število prijateljev izven lastne priseljske skupnosti. Iz rezultatov raziskave PSIP je razvidno, da imajo največji delež prijateljev drugačne etničnosti Bošnjaki, Muslimani in Srbi. Slovenci, Hrvati ter neopredeljeni si pristne prijatelje največkrat poiščejo znotraj svoje etnične skupnosti (kar 20 odstotkov Slovencev je odgovorilo, da med pripadniki drugih etničnih skupnosti nima pristnih prijateljev). Krog prijateljev je odvisen tudi od starosti – mlajši anketiranci imajo več prijateljev, ki so drugačne etnične pripadnosti. Prva generacija običajno razvije in ohrani višjo stopnjo povezanosti v okviru lastne etnične skupnosti, medtem ko naslednje generacije svoje socialno omrežje razširijo med večinsko populacijo.

- b) Socialni kapital:** Način iskanja zaposlitve bi lahko opisali s konceptom socialnega kapitala oz. iskanja zaposlitve s pomočjo neformalnih virov (prijateljev, družine, znancev itd.). To lahko pomeni usmerjenost posameznika predvsem v kroge etnične skupnosti, ki ji pripada, in s tem morda tudi možnost pridobitve zaposlitve,

¹⁸ Kar 10 odstotkov anketiranih ne bi imelo z Muslimani nič skupnega, 8,4 odstotka pa jih ne želi v svojem okolju.

ki pripadnikom drugih skupnosti ni dostopna pod enakimi pogoji (Medvešek 2006).

Položaj priseljencev v Sloveniji je specifičen. Večina se je priselila iz republik bivše Jugoslavije že pred desetletji, zato so si tu že pridobili določeno stopnjo socialnega kapitala. Poleg tega je imelo veliko imigrantov v Sloveniji že pred preselitvijo sorodnike ali prijatelje. Prihajalo je torej do verižnih migracij. Sorodniki so potencialnim imigrantom posredovali informacije o imigrantski družbi, jim našli nastanitev in zaposlitev ter jim v končni fazi tudi pomagali pri adaptaciji na novo okolje. Rezultati raziskave PSIP kažejo, da neformalne vire v večji meri uporabljajo manj izobraženi ljudje.

- c) Nastanitev in (prostorska) segregacija: v mnogih imigrantskih državah prihaja do prostorske segregacije, kar pomeni, da so imigrantske soseske fizično ločene od ostalih. Življenjske razmere v teh predelih mest so navadno manj privlačne, standard je nižji, soseske so prenaseljene, storitve, trgovine, gostinstvo, kulturne, rekreacijske, prometne in druge storitvene dejavnosti pa so na neustrezni ravni.

Priseljenci so pogosto skupine oseb z najnižjimi dohodki, zato težko najdejo finančno zadovoljivo nastanitev. Socialna stanovanja so rezervirana izključno za slovenske državljane, zato so priseljenci brez državljanstva prepuščeni na milost in nemilost zasebnih lastnikov, ki jih nemalokrat izkoriščajo (postavljajo višje cene stanovanj oz. najemnine ali pa celo ne želijo prodati svojih stanovanj priseljencem, zavračajo sklenitev uradnih pogodb, ker se želijo izogniti davku itd.). Poleg tega tujci v Sloveniji ne morejo postati lastniki nepremičnin, razen v primeru dedovanja (in pod pogojem vzajemnosti držav).

Glede na rezultate Popisa 2002 večinska populacija živi v lastniških stanovanjih ali hišah, oziroma so lastniki ali solastniki stanovanj in hiš, v katerih prebivajo. Srbi, Hrvati in Črnogorci imajo približno enak delež lastnikov oz. solastnikov stanovanj. Pri Makedoncih, Bošnjakih in Muslimanih je ta delež nekoliko nižji, še posebej ranljiv del populacije pa so Albanci, kjer je le 13,7% ljudi (so)lastnikov. Potrebno je omeniti še t.i. izbrisane, ki so (poleg drugih pravic) izgubili pravico do

zdravstvenega zavarovanja oziroma brezplačnih zdravstvenih storitev. Mnogi med njimi so (bili) prisiljeni iskati zdravstveno pomoč v Pro Bono ambulantni s posvetovalnico za osebe brez zdravstvenega zavarovanja, čigar brezplačne storitve so omejene zgolj na prebivalce Mestne občine Ljubljana (Švab 2008, 193-197).

V Sloveniji segregacija priseljencev ni tako izrazita – segregacija je bolj kot z etnično pripadnostjo povezana z ekonomskim statusom (Medvešek 2006). V Ljubljani lahko pod segregirane soseske štejemo Rakovo jelšo, Sibirijo, dele Tomačevega in Zaloga. Še najbolj se približa pojmu etnična enklava¹⁹ Rakova jelša, ki leži na Ljubljanskem barju. Je potresno ter poplavno nevarnejše območje; zaradi svoje lege ima značilnosti predmestja; deloma je pozidano v skladu z veljavnim prostorskim aktom, deloma na podlagi prostorsko ureditvenih pogojev za sanacijo degradiranega prostora občine Ljubljana-Vič-Rudnik, deloma pa je nelegalno; zaradi odsotnosti urbanističnega načrtovanja ima naselje slabo prometno infrastrukturo; neurejeni sta kanalizacija (odprti obcestni kanali) in vodovod; na južnem delu naselja obstaja divje odlagališče odpadkov; naselje pa ima v javnosti slabo podobo (barakarsko naselje z velikim deležem "Neslovencev") in nižje vrednotenje (cene) na stanovanjskem trgu. Študija o socialnogeografski zgradbi Ljubljane (Rebernik 2002, 86-87) je pokazala, da sodi Rakova jelša med degradirana območja Mestne občine Ljubljana, za katera je značilen nižji družbenoekonomski položaj prebivalcev, kar pomeni v povprečju nižjo izobrazbeno strukturo, nižji ekonomski standard in večjo brezposelnost. V omenjeni soseski se je drugače (kot Slovenci) narodno opredelilo 45 odstotkov prebivalcev.

¹⁹ Etnična enklava je, kot sem že prej omenila, prostorsko segregirana soseska, v kateri živijo pripadniki različnih etničnih manjšin. Od geta naj bi se razlikovala predvsem v prostovoljnem bivanju pripadnikov etničnih manjšin in večji odprtosti, kar pomeni, da imajo posamezniki možnost, da se iz nje odselijo, če to želijo (Marcuse v Komac in drugi 2007), zato je v literaturi običajno obravnavana pozitivno. Ljudje si tako olajšajo življenje, saj v enklavah najdejo pomoč in delijo svojo usodo z ljudmi, ki so v podobnem položaju kot oni sami.

4.2.4 Kulturna dimenzija:

»Pripadnice in pripadniki "novih" narodnih skupnosti v Sloveniji imajo za ohranjanje in promocijo lastnega jezika in kulture na voljo zgolj omejena sredstva. Najpomembnejši medij predstavlja družinski oz. sorodstveni krog ter v manjši meri samoorganizacija v številna (kulturna) društva« (Švab 2008, 198). Do enakih rezultatov so prišli tudi raziskovalci PSIP-a, kjer so številni priseljenci in njihovi potomci izrazili željo po ohranjanju svoje etnične identitete. Anketiranci so kot najpomembnejši dejavnik oblikovanja etnične identitete navedli družino (primarna socializacija), prijatelje in šolo. Malo manj so pomembna kulturna društva. Verska pripadnost je pri vzpostavljanju identitete najpomembnejša za Muslimane, Srbe, nato za Bošnjake in Hrvate, za Slovence pa vera ni toliko pomembna. Najmanj pomembna integracijska dejavnika sta področje medijev in politične stranke (Roter v Komac 2005).

a) Znanje jezika: »S kombinacijo odgovorov o maternem jeziku ter narodnosti je možno na posreden način ugotavljati spremembe v narodnostni opredelitvi in jezikovni premik ter posredno tudi procese asimilacije druge generacije priseljencev« (Komac in Medvešek 2005, 78).

Večina anketirancev PSIP-a se je slovenščine naučila na delovnem mestu, kar kaže na to, da se je večina vprašanih priselila. Sledijo tisti, ki so se jezika naučili v šoli, iz medijev ali med prijatelji. Najmanjši delež anketiranih se je slovenščine naučil v vrtcih in kar je še pomembneje, izredno malo ljudi (le 14 odstotkov) se je jezika naučilo na tečaju. Ena od največjih pomanjkljivosti pri slovenski integracijski politiki je bila, da tovrstni tečaji niso bili zastopni in so bili zato težko dostopni vsem priseljencem (Komac in Medvešek 2005). Julija 2008 je stopila v veljavo *Uredba o integraciji tujcev* (Uradni list RS, št. 65/2008), v skladu s katero so tujci, ki imajo dovoljenje za prebivanje v Sloveniji, upravičeni do učenja slovenskega jezika in seznanjanja s slovensko zgodovino, kulturo in ustavno ureditvijo, pa tudi do vključevanja v izobraževalni sistem za pridobitev javno veljavne izobrazbe in v postopke pridobivanja certifikatov o nacionalni poklicni kvalifikaciji. Do brezplačnih tečajev so upravičeni imigranti, ki so državljani tretjih držav in imajo dovoljenje za

stalno prebivanje v Sloveniji ali pa najmanj dve leti prebivajo v Sloveniji na podlagi dovoljenja za začasno prebivanje in imajo dovoljenje za začasno prebivanje, izdano z veljavnostjo najmanj enega leta. Prav tako so do brezplačnih tečajev upravičeni njihovi družinski člani, ki v Sloveniji prebivajo na podlagi dovoljenja za začasno prebivanje zaradi združitve družine (ne glede na dolžino prebivanja v Sloveniji in veljavnost dovoljenja). Omenjena Uredba je eden redkih pravnih virov, kjer imajo državljani tretjih držav več pravic kot državljani Slovenije ali EU.

Glede na raziskavo PSIP se je maternega jezika (ne slovenščine) večina naučila doma, v šoli (v izvornem okolju), med prijatelji ali iz medijev. Raziskovalci so ugotovili, da se člani priseljenjskih družin znotraj le-te pogovarjajo večinoma dvojezično. Njihove etnične posebnosti se torej izgubljajo, kar je še posebej opazno v naslednjih generacijah. Družina je ključni dejavnik ohranjanja maternega neslovenskega jezika. Svoj materni jezik v družini najbolj uporabljajo Bošnjaki, Muslimani in Srbi, na zadnjem mestu pa so Hrvati (Komac in Medvešek 2005).

V širši družbi, stran od zavetja družine, se pravila igre spremenijo. Na ulici se imigranti večinoma ne želijo pogovarjati v maternem jeziku, razlog pa je zagotovo v odzivu okolice. Hasan Bačić, predstavnik Bošnjaške kulturne zveze Slovenije, opisuje odziv ljudi, ko slišijo tuji jezik: »So pripombe v smislu, kako si vi to upate, tukaj je Slovenija. Velika večina nas govori materni jezik, tudi v telefonskih pogovorih. ...To nelagodje se čuti. Če govoriš v angleščini, je pa v redu. To je problem vseh malih nacij, ki so zelo homogene.« (Švab 2008, 209).

- b) Ohranjanje imigrantske identitete** je v prvi vrsti odvisno od osebnosti posameznika – če je na svoj izvor ponosen, jo bo skušal ohraniti, v nasprotnem primeru pa jo bo zanikal in skušal prikriti na primer tako, da si bo spremenil ime in priimek v bolj slovensko zvenečega, svojih neslovenskih korenin ne bo izpostavljajl itd. Seveda pa na ohranjanje močno vplivajo tudi zunanji dejavniki, kot je (ne)ksenofobičnost imigrantske družbe. Posameznik svojo identiteto zlahka ohrani v izvornem okolju, ker so pogoji za to ugodni – socialno okolje je podobno, v šolah se uči svojega jezika, spremlja medije v lastnem jeziku itd. V imigrantskih

družbah pa identiteta zaide v težave, če država nima ustrezne integracijske politike.

- **Družina** odločilno vpliva na ohranjanje etnične identitete imigrantske skupnosti. Med kulturo imigrantske družine in kulturo širše družbe lahko pride do konfliktov, še posebej če se kulturi močno razlikujeta. Etnični tradicionalizem, ki ga ohranjajo imigrantske družine, njihov etnocentrizem na eni strani in pa vrednote nove družbe, individualizem itd., ki prežema mlajšo generacijo, na drugi strani pripeljejo do pojavov dezorganizacije imigrantskih družin in do generacijskega konflikta znotraj družin. Starši so prizadeti, ko občutijo, da so naredili napako v izobraževanju svojih otrok, katerih kultura, vrednote in obnašanje se tako ločijo od njihovih vzorcev. Otroci menijo, da so starši starokopitni in nedostopni za novo ter zagovorniki nizkega manjšinskega statusa, ki ga ima njihova imigrantska skupnost. Zapleteni družinski odnosi med generacijama se seveda rešujejo tudi na drugačen način: na primer z medsebojnimi kompromisi (Shibutani v Klinar 1976). Specifična situacija je v etnično mešanih zakonih, kjer se srečata

dve distinktivni skupini kulturnih elementov (jezik, običaji, prehranjevalne navade, percepcije spolnih vlog itd.), izoblikovanih v posamičnih kulturnih sistemih etničnih skupin. Med zakoncema prihaja do procesa akulturacije, torej medsebojnega spreminjanja mišljenja, vrednot in kulture. Odnosi na intimni, partnersko-družinski ravni pa odslikavajo tudi vrednotne orientacije, pričakovanja, predsodke in stereotipe širše družbene strukture. Čeprav so partnerji v etnično mešanih zakonih običajno skladni na drugih področjih (izobrazba, socioekonomski status itd.), lahko etnične razlike povzročijo spore. Take konfliktne situacije so odločitve o maternem jeziku otroka, etnični pripadnosti otroka, jeziku šolanja otroka itd. (Komac in Medvešek 2005, 598).

Različni kulturi v domačem okolju imata vpliv tudi na otroke, za katere se je dolgo časa verjelo, da so to nestabilne in razcepljene osebe, ujete med dvema kulturama. Temu nasprotuje Parkova konceptualizacija "obrobnega posameznika" (v Komac in Medvešek 2005, 598), ki je aktualna še danes. Po njegovem mnenju je etnično mešano poreklo posameznika prednost. Posameznik, ki izhaja iz etnično mešanega zakona, ima izostreno inteligenco, širši horizont ter lahko izoblikuje bolj nepristranska in racionalna stališča.

Večetnični posamezniki imajo večjo sposobnost prilagajanja, saj lahko funkcionirajo v dveh kulturah, so manj etnocentrični in bolj strpni.

- Etnično identiteto pomagajo vzdrževati **vrstniki** priseljenca. Če je družba bolj zaprta, se imigranti večinoma družijo s pripadniki iste priseljske skupnosti, in obratno, če se skupnost odpre, si oseba najde prijatelje tudi v drugih skupnostih, tudi večinski. O tem, katera etnična skupnost je najbolj odprta oziroma zaprta, sem pisala že pri socialni dimenziji integracije, zato tu o tem ne bom pisala.
- Imigrantska **cerkev** je institucija z dvojno vlogo. Po eni strani si prizadeva ohraniti nacionalne, etnične karakteristike imigrantov, s tem da pospešuje razvoj nacionalnega jezika in kulture ter utrjuje etnično ideologijo, opravlja obrede v nacionalnem jeziku, organizira šole v materinem jeziku, vzdržuje vezi z izvirno emigrantsko družbo itd. Po drugi strani pa imigrantska cerkev hkrati postopno postaja integralni del imigrantske družbe; le-tej se prilagaja in tako vpliva na adaptacijo in asimilacijo svojih članov imigrantov (Breton v Klinar 1976).

Ohranjanje verske identitete je v Sloveniji ena od najbolj perečih tem. Muslimanska skupnost si že desetletja prizadeva zgraditi mošejo. Sicer ima muslimanska skupnost v Mostah na voljo *mesdžid* oziroma islamsko molilnico, v kateri za zdaj opravljajo molitve (hišo z dvoriščem za molitve), a hiša ni bila zgrajena kot mošeja. V Sloveniji je bilo od leta 1969 pa do danes muslimanom za izgradnjo mošeje ponujenih kar 25 različnih lokacij. Že ta številka kaže, da pomanjkanje prostora ni razlog za zavračanje mošeje (Dragoš 2004, 15). Debate o islamu in muslimanih, povezane z gradnjo mošeje, so se pojavile šele leta 2003, torej ravno v času pred volitvami v Državni zbor. Gradnja muslimanskega verskega objekta bi nedvomno pripomogla k integraciji muslimanske skupnosti v Sloveniji, vendar ji mnogi nasprotujejo. Kot argument najpogosteje navajajo, da ne spada v slovensko krščansko nacionalno identiteto, gradnjo muslimanskega verskega objekta pa se enači z islamizacijo Slovenije ter terorizmom. Islamu se pogosto očita, da ni zmožen sekularizacije, kot je to značilno za krščanstvo, a je ravno enačenje nacionalne identitete s krščansko znak nesekularizacije. Muslimanskim skupnostim se je začela

prilagajati tudi prehrabena industrija, ki ponuja *halal*²⁰ izdelke, pripravljene v skladu z muslimanskimi običaji. V Šiški v Ljubljani je bila 19. junija 2008 odprta prva *halal* mesnica v Sloveniji. Certifikat za pridelavo *halal* hrane imajo med drugim Perutnina Ptuj, Droga Kolinska in Pivka.

Zdi se, da je za pravoslavne vernike v Sloveniji dobro poskrbljeno, a podrobnejša analiza pokaže drugačno sliko. V državi obstajata samo dve pravoslavni cerkvi – v Ljubljani in Bojancih, kjer živijo potomci srbskih Uskokov, v Mariboru pa so začeli z gradnjo tretje. V vseh ostalih slovenskih mestih morajo pravoslavci bogoslužje opravljati v rimskokatoliških cerkvah, kljub temu, da jih je bilo ob zadnjem popisu v Sloveniji skoraj 46.000.

Priseljenci katoliške veroizpovedi imajo za ohranjanje lastne verske identitete nedvomno najboljše pogoje, saj 58% slovenske populacije pripada ravno navedeni veroizpovedi in ima v Sloveniji zato skorajda vsaka vas svojo cerkev.

- S tem ko pripadniki nevečinske etnične skupnosti spremljajo **medije**, ohranjajo povezave z izvirnim okoljem oziroma okoljem prednikov. Mediji vzdržujejo etnično identiteto priseljencev in njihovih potomcev na ta način, da jezik, s katerim operirajo (materni jezik priseljencev), potencira njihove nacionalne simbole in vrednote, se s ponosom vrača v nacionalno zgodovino in zbuja patriotizem do izvirne emigrantske družbe (Klinar 1976).

V Sloveniji lahko ljudje spremljajo naslednje televizijske programe s področja bivše Jugoslavije, ki jih oddajajo kabelski operaterji: Hrvaška televizija 1 in 2, TV Srbija, Pink, srbski B92 info, TV Kosovo, TV Makedonija, TV Črna Gora, Hayat/Mreža plus ter OBN Bosna. Kljub dokaj številnim televizijskim postajam, ki so prisotne v državi, pa pripadniki posameznih etničnih skupnosti v povprečju raje gledajo slovenske televizijske postaje. Če gledajo kakšno od postaj iz držav

²⁰ *Halal* dobesedno pomeni prepovedano, nanaša pa se na določeno prehrano, ki je za muslimane prepovedana. Po Koranu mora biti meso pripravljeno na poseben način: žival mora biti zaklana le v Alahovem imenu (in ne v imenu drugega boga), prepovedano je svinjsko meso ali meso živali, ki je bila zadavljena, ubita s topim predmetom, padcem na glavo, prebodena z rogom, požrta od druge živali (rezen če je vernik sam ne usmrti) ali žrtvovana na oltarju (Jelinčič 2003).

bivše Jugoslavije, je to navadno postaja iz njihove "matične" države. Rezultati raziskave PSIP tako kažejo, da Hrvati poleg TV Slovenija in Pop TV najraje gledajo hrvaško nacionalno televizijo HRT. Srbi najraje gledajo Pop TV, TV SLO, HRT in Kanal A, od "svojih" postaj pa TV Pink in TV Srbija. Tudi Bošnjaki in Muslimani najpogosteje gledajo "slovensko trojico", zanimivo pa je, da od tujih televizij največ spremljajo HRT in TV Pink, šele na tretjem mestu BiH TV (Komac in Medvešek 2005). Razlog gre verjetno iskati v pestrejši programski ponudbi.

Domicilni mediji so izjemno nepropustni – priseljske skupine skorajda nimajo možnosti priti na televizijo ali v časopise ter v druge medije. Ko jim preboj uspe, je njihova podoba najpogosteje klavrna. Imigranti so predstavljeni kot "tisti slabi", kot grožnja za slovensko kulturo in red v državi. Občasno pa so predstavljeni popolnoma nasprotno – kot žrtve, ubogi ljudje, ki nujno potrebujejo pomoč. Oba načina obravnavanja priseljenih oseb je neprimerna, saj se jih postavlja v podrejeni položaj. Državna televizija bi morala bolj vključiti tudi druge narodnostne skupine v državi in o njih poročati iz različnih zornih kotov, ne le diametralno, kot to počne sedaj. Poleg tega bi morala ponujati tudi vsebine, v jezikih "novih" manjšin in poročati o dogodkih, ki se tičejo omenjenega dela populacije.

- **Izobraževalne imigrantske institucije** s prenašanjem etnične kulture na mlajše generacije utrjujejo svojo skupnost in ohranjajo vezi med imigranti in njihovim izvornim okoljem.
- Tudi **imigrantska kulturna društva in storitvene institucije** prispevajo k ohranjanju kulturnih specifičnosti imigranta. Kulturne institucije prispevajo k ohranjanju in razširjanju kulture imigrantov in k seznanjanju imigrantske družbe z njo. S tem utrjujejo notranjo etnično imigrantsko solidarnost ter medsebojne primarne odnose. Imigrantske storitvene institucije (na primer gostilne) so pogosto hkrati pomembna središča za politične in družbenokulturne aktivnosti imigrantov. Imigrantom dajejo domačo hrano, urejene pa so tako, da jih spominjajo na domovino. V njih se sestajajo imigrantske politične, socialne in

kulturne organizacije, imigranti izmenjujejo informacije, prirejajo politične, družabne in kulturne prireditve (Klinar 1976, 113-115).

Veliko mladih priseljencev in še več njihovih potomcev zahaja v diskoteke, kjer se vrti glasba s področja bivše Jugoslavije, starejši pa obiskujejo restavracije z balkansko kuhinjo. V takšnem okolju je atmosfera resnično "balkanska", zato imajo obiskovalci (večinoma priseljenci z omenjenega področja) občutek, da se nahajajo v izvornem okolju, ne pa v Sloveniji. Na ta način vsaj malo potešijo željo po "domovini" in se za kratek čas znebijo občutka domotožja.

V Sloveniji delujejo številna kulturna društva posameznih etničnih skupnosti, ki vzdržujejo socialne vezi med priseljenci ter promovirajo lastno kulturo širši družbi. Med vprašanimi raziskave PSIP, ki so kulturnim društvom dali dokaj velik pomen izstopajo Srbi in Črnogorci, kar je posledica aktivnega delovanja več društev omenjenih narodnostnih skupin.

5 EMPIRIČNI DEL

5.1 Raziskovalne metode in vzorec

Glede na temo moje diplomske naloge je bila logična odločitev o raziskovalni metodi kvalitativna metoda, in sicer delno strukturiran intervju. Intervju je najbolj primerna metoda za raziskovanje subjektivnih stanj posameznikov, za kar je potrebna določena mera zaupanja (med spraševalcem in respondentom) in prijetnega vzdušja. Respondente sem lahko pri odgovarjanju na vprašanja spodbudila k odgovoru, ki bi jih drugače zamolčali, pri tem pa sem morala paziti, da moje odobravanje oziroma neodobravanje ni vplivalo na njihove odgovore. Dodatna prednost intervjuja je bila tudi možnost pojasnitve vprašanj intervjuvancu, ki jih morda ni razumel pravilno. Moram pa opozoriti na pomanjkljivost retrospektivnega dela intervjuja. Sogovorniki so mi pripovedovali tudi o stvareh iz preteklosti, spomin pa je selektiven – ljudje

nekateri stvari preprosto pozabijo ali pa jih idealizirajo. Vendar pri mojem raziskovanju ni šlo za ugotavljanje dejstev, temveč za "raziskovanje interpretacij" oziroma pripisovanje pomenov.

Spraševancem sem intervjuje predstavila kot raziskavo o vključevanju imigrantskih družin na različnih družbenih področjih v Sloveniji. Vprašanj nisem imela vnaprej pripravljenih – pripravljene sem imela le okvirne teme, tako da sem lahko vprašanja prilagajala sogovorniku in situaciji. Za imigrante druge generacije so bila vprašanja nekoliko drugačna kot za njihove starše. Slednje sem spraševala o življenju pred migracijo ter o sami migraciji, kar za drugo generacijo seveda nima smisla. Sem pa omenjeno skupino povprašala o drugih stvareh (npr. kdaj so se začeli zavedati svoje etničnosti ali pa kje so se naučili drugega (neslovenskega) jezika). Na splošno so vprašanja zajemala naslednja področja:

- izvorno okolje,
- ekonomska integracija,
- vključenost v slovensko politično sfero,
- socialna omrežja,
- jezik,
- pomembnost ohranjanja kulture in sprejemanje ostalih kultur v Sloveniji ter
- bivanjske razmere.

V empirični raziskavi, ki sem jo opravila, sem uporabila heterogen vzorec, saj sem hotela preučiti čimbolj raznolike primere imigrantskih družin. Pripadnike preučevane populacije sem izbrala po metodi snežene kepe oziroma verižnega vzorčenja, kjer mi je prvi informant dal ime drugega. Metoda se je izkazala za več kot primerno, saj sem intervjuvance sama dokaj težko našla. Edina kriterija za izbiro respondentov sta bila, da so v Slovenijo prišli iz bivše Jugoslavije oziroma da so potomci priseljencev, drugi kriterij pa je bil, da v Sloveniji živijo vsaj eno leto, kar je tudi v skladu z definicijo, zapisano na začetku diplomske naloge. Nekateri so sodelovanje odklonili, a največji problem je bil sploh najti kandidate, ki bi imeli ustrezne karakteristike za mojo raziskavo. Izprašala sem dvanajst družin oziroma eno osebo na družino, saj je nemogoče, da bi vsi člani družine privolili v intervju. Intervjuji so potekali v kavarni, na

delovnem mestu ali pa na domu intervjuvanca. Trajali so okoli pol ure, izvajala pa sem jih v aprilu in maju leta 2010.

Značilnosti respondentov:

1. Šeila je stara 25 let in je do pred kratkim živel z mamo, sedaj pa živi z možem. Njena mama ima dokončano osnovno šolo, Šeila pa srednjo strokovno. Prva se je rodila v BiH, medtem ko je bila Šeila rojena tukaj.
2. Tudi Marina ima 25 let, živi pa s staršema in bratom. Starša sta končala osnovno šolo, Marinin brat srednjo poklicno šolo, Marina pa je univerzitetno izobražena. Starša sta se rodila v BiH, otroka pa v Sloveniji.
3. Aleksandar ima 24 let in živi z očetom, saj sta se starša pred kratkim ločila. Aleksandar trenutno še študira, sestra je že diplomirala, starša pa imata srednješolsko izobrazbo. Podobno kot pri Marini so tudi pri njih otroci rojeni v Sloveniji, starši pa v Srbiji.
4. 30-letna Sandra živi s staršema in sestro. Starša sta zaključila srednjo poklicno šolo, Sandra in sestra pa končujeta študij. Tudi v tej družini so otroci rojeni tu, starši pa na Hrvaškem (oče) oziroma v Srbiji (mama).
5. Dario je star 33 let in živi s staršema. Mama je končala srednjo šolo, oče je univerzitetno izobražen, Dario pa je absolvent. Je otrok iz mešanega zakona, saj je bila mama rojena v Srbiji, oče pa v Sloveniji.
6. Josipa ima 52 let in živi s hčerjo. Je univerzitetno izobražena, hči pa obiskuje srednjo šolo. Prva se je rodila na Hrvaškem, slednja pa v Sloveniji.
7. Florenca je stara 23 let, živi pa s starši in sestro. Starša sta zaključila osnovno šolo, Florenca trenutno še študira, njena sestra pa obiskuje strokovno šolo. Starša sta bila rojena v Makedoniji, hčeri pa v Sloveniji.
8. 40-letni Danijel živi z ženo in sinom. Oba imata univerzitetno izobrazbo, sin pa je še majhen in ne hodi še niti v vrtec. Danijel je bil rojen na Hrvaškem, medtem ko sta bila ostala dva rojena tu.
9. Alan ima 36 let in živi z ženo ter hčerama. Oba sta si pridobila univerzitetno izobrazbo, hčerki pa sta v vrtcu. Alan je edini v družini, ki je bil rojen izven Slovenije, in sicer v BiH.
10. Samila je stara 42 let in trenutno živi sama, saj so se ostali člani družine vrnili v izvirno okolje. Vsi so končali srednjo šolo in se rodili v BiH.

11. 28-letni Dime v Sloveniji živi z bratom. Vsi razen očeta so končali srednjo šolo; oče je končal osnovno. Vsi člani družine so bili rojeni v Makedoniji.

12. Nebojša je star 42 let in tu živi z ženo in otrokoma. Starša imata univerzitetno izobrazbo, otroka pa se še šolata.

Glavni cilj raziskave je na konkretnih primerih preučiti slovensko integracijsko politiko, torej izvedeti, kako se navedena politika izvaja v praksi in ali je pri tem uspešna. Temu primerno sem postavila nekaj raziskovalnih vprašanj:

- V₁: Ali je integracija najbolj odvisna od socialne mreže posameznika? Sklepala sem, da se bo priseljenec težje integriral, če je njegov krog prijateljev sestavljen pretežno iz priseljencev iz bivše Jugoslavije,.
- V₂: Katera dimenzija integracije v Sloveniji predstavlja največji problem?
- V₃: Ali je multipla etnična pripadnost značilna le za drugo in naslednje generacije, za prvo generacijo imigrantov pa ne?
- V₄: Ali so se imigranti iz bivše Jugoslavije, ki so se v Slovenijo priselili pred vojno, integrirali lažje kot imigranti po vojni?

5.2 Interpretacija informacij, pridobljenih z intervjuji

5.2.1 Izvorno okolje in selitev

Najprej sem hotela raziskati, kako so spraševanci živeli v izvornem okolju, torej v državi, iz katere so se priselili oziroma če je šlo za pripadnike druge generacije, sem spraševala o njihovih starših.

Josipa (52 let), ki se je v Slovenijo priselila leta 1974, opisuje življenje na Hrvaškem: *»Živel smo na vasi, zaposlen je bil samo oče, zato sem tudi šla jst delat. Prav finance so ble razlog, da sem šla od doma, tako da ni bilo materialnih sredstev za izobraževanje vseh otrok, ker smo bli trije v družini. Js sem najstarejša, brat pa sestra in oče je reku, da bi pa brata izšolu in mene so poslali s trebuhom za kruhom.«*

Podobno se je godilo tudi Florencinim (23 let) staršem v Makedoniji, ki so sem prišli leta 1985: »*Moj tata je bil ful reven, pol so se preselili. On je bil na meji z Bolgarijo in se je iz une kotline preselili kao v velemesto. Mama je iz vasi tudi.*«

Šeilina (25 let) mama se je v Slovenijo preselila okoli leta 1980, kjer pa je živela v popolnoma normalnih razmerah:

Tko u bistvu z avtom pet minut od nekega centra mesta, tko da to ni bla prou neka vas, ampak so pa imel krave, piščance pa tko. Pa so tut imel tko vrt sam za njihove potrebe, ne da bi na veliko kej delal pa prodajal, ker njen ati, dedek, je delal v, reče se po naše pilana, tm kjer drva neki pripravljajo za naprej, za neko uporabo. Tko da so imel, dobr živila.

Tudi Danijel (40 let), ki je prej živel na Hrvaškem, je živel podobno: »*Mestno življenje, čist normalno, pač, socializem, nč posebnega, a veš tisto vsi enaki vsi ravnopravni. Finančna situacija je bila v redu, ni bilo neke hude pomanjkljivosti, hladilnik je bil vedno poln, tisto standardno, nč posebej...od drugih. Nobenih takih oscilacij ni bilo.*«

Dime (28 let) je v Slovenijo prišel kot zadnji izmed intervjuvancev, in sicer leta 2007:

Pet minut stran od Ohrida sva živela. Finančno – srednje. Lih ono, da pridš čez mesec, položnice pa hrano. Veš, kako je dol, tut Bosna in Srbija, da delaš hiša to ne moreš, ampak preživiš pa lahko. Js sm mel dobra plata dol, sm delal v frizerski salon in sm pršu v Slovenija. Pol sm upoznal Slovenka, sva se spoznala v Kopru pa sva začela zvezo, dve pa pol let je minil hitr in zdej sm se navadil že.

Alan (36 let) svoje življenje v Bosni in Hercegovini opisuje takole: »*Pred priselitvijo sem živel dobro, isto kot zdaj. Oče je bil zdravnik, mama pa učiteljica, tko da smo dobr živel.*«

Nebojša (42 let), priseljenec iz Srbije, za svoje "preteklo" življenje pravi: »*Sem bil zaposlen, življenje je blo dokaj urejeno, kokr se da. Sem delal še druge stvari, razen osnovne službe, tko da sm mel dokaj urejene razmere glede na razmere v Srbiji.*«

Samila (42 let) pa je edina intervjuvanka, ki je pred priselitvijo iz Bosne leta 1992 živela bolje kot sedaj:

V mestu sm žvela, ful dobr smo žvel. Oči je bil trgovski potnik, mamu svojo hišo, sta hodila oba dva v službo, mi v šole s sestro. Js sm žvela v Bosni bolj kokr kšn Slovinc tuki. In js nikol nism niti razlagala velik, mislim, pr ns doma je blo leta '76, smo imeli centralno kurjavo v hiši, kar marsiker Slovenec še vedno nima, pa to je blo v Bosni. Pa ne vem tiste senzorje na pipe, k sm čist pozabila, k sm tuki pršla, da je treba odpirat. Moj oče je bil trgovski potnik in kamor kol je šou, je neki prnesu, tko da smo mi zlo lepo žvel.

Razlogi za selitev so bili različni; večina se je preselila na lastno željo, torej iz ekonomskih razlogov ali pa zato, ker je v Sloveniji živel njihov partner. Samilo in Alana pa je pregnala vojna v Bosni, ki sta tako morala zbežati in doma pustiti vse – prijatelje, sorodnike, materialne stvari itd. Tudi Marina (25 let), ki se je rodila v Sloveniji, a se je leta 1991 preselila nazaj v BiH, je v času vojne morala zapustiti kraj, kjer je živela od svojega sedmega leta.

Mi smo pač bežali pred vojno in takrat smo prišli v Slovenijo, je mel oči peti dan bivanja infarkt. In itak nismo mel vsi dokumente, ker takrat, k pač bežiš, enostavno ne vzameš. Edino sm js mela potni list, vsi drugi moji v družini so bli brez dokumentov. In pol smo tuki na veleposlaništvu, Slovenija je že takrat mela odprt konzularni oddelk Bosne, pridobival te dokumente in peti dan bivanja je oče mel infarkt. Zdravniki so svetovali, ne hodt nč naprej zaradi njega, ker... Itak nismo imeli cilja, sploh nismo vedli, kje bomo končal in je blo zaradi njega, da mal počakamo, da vidmo, kako bo, ker smo itak dobil status begunca tuki in oče se je zdravu tuki. Mi smo konc leta '92 pršli, tko da je on do leta '95 bil tukaj in sta šla z mamu dol. Pol sva medve s sestro nadaljevale, ker ni blo smisla it naprej nikamor. Js sm mela službo, nekak smo se že tuki navadl in smo pač ostal tukej. Ne s ciljem, ampak slučajno, pač višja sila bi rekla. (Samila)

Od leta 1976 do 1978 je mama že prva bla v Sloveniji, v SFRJ. Se prav, sama je bla tuki, je čuvala otroke od sorodnikov, pol je pa šla leta 1978 nazaj, oče je pa glih takrat pršou. Onadva se takrat nista še niti poznala. In pol je on pršu v Slovenijo, delal, v SCT-ju, Hoja in pol 1980... se pravi mama je bla v Bosni, tam....1980 je mama prišla nazaj v Slovenijo, v Ljubljano delat. No in oče je že bil tu. Spoznala sta se v Sloveniji, v Ljubljani, v pivnici eni ljubljanski, tm nekje blizu Metelkove. Se pravi,

1980-81...ta leta. No in pol sta bla neki časa skupi, pol se je leta 1983 brat rodil in pol sm se js. Smo tuki šli v vrtec, to je blo 1990-ega, 1991-ega leta in, se pravi, pol je v bistvu fora bla v tem, da smo mi tuki živel in pol, da baje je tuki prvo izbruhnlo, se je Slovenija pač malo tko na stražo dala, obvarovala, kakih 15-20 dni, da je tu izbruhnlo malo, zarad tega so se pač moji vprašal, istočasno je pa oče tut zgubil službo. Leta 1992 al kako je pa v Bosni izbruhnlo. Mel smo to srečo, da smo še prečkal mejo, k smo šli za mamu. Prvo je mama spet šla, ker je mela že pred tem naročen nek zdravstveni pregled tuki in pol je pa oči vzel še nas, otroke, pol smo pa pršli sm za mamu nekaj 1992-ega leta. Takrat smo začel na Rakovi jelši živet, to je v bistvu kt mala Bosna. Prva postaja je veljala, da je to za ljudi iz bivše Juge. K smo pršli, smo živel pa v teh begunskih zatočiščih na Viču, Dolgem mostu. Smo mel ta status begunca, tu nekje je blo...dva mesca, da smo bli v teh zatočiščih begunskih, pol smo pa se preselil. (Marina)

Sandrini (30 let) starši so se v Slovenijo priselili iz finančnih razlogov, oče iz Medžimurja, mama pa iz Arandelovca. »Oči je mel tuki že brata, že od prej, pol je že delal neki tut tuki, on je prej že bil tuki, pol je v Beogradu spoznou mojo mamu in je leta 1979 tut ona pršla sm.« (Sandra)

Za Slovenijo sem se pa odločila, ker sem imela strica pa teto v Ljubljani in takrat je tudi tovarna Saturnus imela veliko povpraševanje po navadni delovni sili in ni bil problem zaposlitve, zato sem prišla k stricu in sem bla pri njemu dokler nisem pač najdla neko svoje stanovanje oziroma sobo in sem se zaposlila kot navadna delavka v Saturnusu, v proizvodnji. Pri zaposlitvi mi je stric pomagu, v bistvu me je obvestil, da lahko grem živet k njemu in da se zaposlim v tovarni. Pri stricu sm bla eno leto, da sm se mal privadla in potem mi je, seveda, tudi stric poiskal podnajemniško sobico v Zalogu, kjer sem potem živela pri tujih ljudeh in hodila v službo in v šolo. (Josipa)

Danijel je v Slovenijo prišel zaradi študija arhitekture: »Veš kaj, bližje je meni bilo. Iz Pule je meni bilo bližje prihajat v Slovenijo, kot v Zagreb. Zagreb je bil bogu iza nogu.«

Aleksandrovega (24 let) očeta pa je v Slovenijo pripeljala vojaška obveznost: »Moj oče se je sm preselu takoj po vojski. Tuki je služu vojaški rok, leta '79 in je potem tuki tut ostou, mama je pa pršla za njem.«

5.2.2 Ekonomska integracija

Tudi rezultati moje raziskave (tako kot mnoge druge) rušijo stereotip o neizobraženih "južnjakih". Velika večina pripadnikov prve generacije imigrantov, torej oseb, ki so se v Slovenijo priselile, je imela končano vsaj srednjo šolo. Njihovi potomci so izobrazbeno strukturo še izboljšali, saj trenutno študirajo, nekateri so že doštudirali ali pa so v srednji šoli, a vsekakor nameravajo nadaljevati s šolanjem. Šeila je po izobrazbi ekonomski tehnik, njena mama pa je končala osnovno šolo. Aleksandar in njegova sestra, Sandra in njena sestra, Dario ter Florenca trenutno še študirajo, Florencina sestra in Josipina hčerka pa sta dijakinji. Vsi starši, razen Florencinih (končali so osnovno šolo), so dokončali srednjo šolo. Josipa in Alan sta univerzitetno izobrazbo pridobila v Sloveniji, Samila in njena sestra pa sta v BiH končali srednjo šolo, tu pa se nista več šolali. Dime in njegov brat sta dosegla enako stopnjo v Makedoniji, Nebojša pa v Srbiji, medtem ko ima njegova žena visoko izobrazbo, otroci pa se še šolajo. Posebno zgodbo glede izobrazbe ima Marina, ki je hodila v begunske šole in je v Sloveniji končala tudi fakulteto:

Do četrtega razreda osnovne šole sm js bla u begunski šoli. Predmetnik je bil normaln, angleščino, nemščino smo mel. O Bosni smo se tut učil. V bistvu je bla tut profesorca sama iz Bosne. Pol smo pa mel neke predmete, če je kdo hotu kej...js sm, recimo, pravoslavka, dost je blo muslimanov otrok, ne, in so dost tko skupi oni deloval pa se je tut poznal včasih več nastopat na taj, bosanski način pa predstavljat kako je v Bosni pa kakšne regije. To je blo, ja. Ampak ni tok velik.

V Sloveniji je v zadnjih letih problem postala prekvalificiranost populacije in posledično se kvalificirana mladina težko zaposli. Aleksandar trenutno dela kot učitelj plavanja, kar pa ni povezano z njegovo izobrazbo. Ko sem ga vprašala, če je imel težave pri iskanju zaposlitve, je odvrnil: »Zaenkrat tuki k delam ne, so pa težave nastople zdej, k iščm drugo službo, so pa določene težave, ampak ni to zarad mojga porekla.« Kot učitelj plavanja je začel delati čisto po naključju: »Pr Agenciji za šport sm naredu tečaj za vaditelja, pol je pa moj zdejšn šef uprašu, če je kdo zainteresiran za delo, da rab delavca pa sm se javu.« Podobne težave pestijo tudi Sandro, ki študira psihologijo, a je zaposlena kot vodja hostes pri svetovno znani kozmetični znamki, občasno pa nudi učno pomoč v osnovni šoli. Šeila, Marina in Dario (33 let),

potomec priseljenke iz Srbije, so zaposlitev našli na svojem področju. Šeila je zaposlena kot tajnica, za to delovno mesto pa se je prijavila prek študentskega servisa (sprva je delala kot študentka, kasneje se je redno zaposlila). Enako je zaposlitev našla tudi Marina, ki trenutno dela kot socialna delavka v neki državni ustanovi za nastanitev tujcev. Josipa se je zaposlila takoj po prihodu v Slovenijo, in sicer v tovarni. Ob delu se je hotela še naprej šolati, zato so ji dovolili malce prikrojiti delovni čas, celo plačali so ji šolanje. Kasneje je tudi doštudirala in je od leta 1980 naprej zaposlena kot uradnica na Ministrstvu za okolje in prostor. Danijel je v Sloveniji službo arhitekta našel kmalu po prihodu, priskrbela pa mu jo je kolegica, s katero je študiral:

Veš kaj, redne zaposlitve nikol nisem isku, ker...tkole ti bom povedu, Slovenija je, tole bom js zdele malce razširu, Slovenija ti je paratribalna družba. Js čefur, brez vez, brez ničesar, da bom js zdej dubu en dobr job v arhitekturi, ma ni šans, ker je itak vse razdeljen med sinčki pa hčerkicami, tako da to kr pozab. Tako da to, kar sm js iskou pa dobivu, niso gledal tok od kje sm pa da bi rekli, ah, a veš tist, vi ne znate dobro slovensko pa vas ne bomo vzel, to ne, to noben ni gledau. Več al mn so gledal, če maš faks.

Dime in njegov brat sta opravljala razna fizična dela, odkar sta prišla v Slovenijo, kmalu pa bosta začela delati v znanem ljubljanskem frizerskem salonu. Nebojša je trenutno zaposlen v računalniškem podjetju, za kar se je prijavil na razpisu, njegova soproga pa ima svoje podjetje.

Tudi Alan in Samila sta imela glede zaposlitve srečo, saj sta se zaposlila dokaj hitro po prihodu.

Delam direktno...finančni svetovalec, tko da imam...polovico delam v pisarni, polovico na terenu. Dejansko sem se za to službo, k zdej delam, prijavu na razpis, sem šel tja, dobu službo in šel naprej. (Alan)

Js sm takoj, že leta '93 začela delat, čist slučajno. V ISTR-ju (Investicijski zavod Trga revolucije) in vsega, kar zdej delam, so me oni naučil – slovenščine, govort, pisat, računalnika, tega poklica (arhitecture), kaj je treba nardit, tko da sm se vse pr njih naučila. To sm pa našla tko, da je od mojga očeta en prjatu sodeloval z njima in je mel tut poslovne prostore tuki na Slovenski 19 in js sm se pr njih mal učila delat,

da vidmo kako bo šlo. Potem, to so bli eni Bosanci, so šli nazaj in men je ta direktor, Slovenc, reku, da lahko ostanm pr njih pa me bodo zaposlil. Mama in oče nista nič delala, sestra je hodila pa pucat, js sm tut hodila. (Samila)

Glede na to, da so se intervjuvani priseljenci zaposlili kmalu po prihodu in da tudi druga generacija nima težav zaradi etničnosti, me ne preseneča, da se na zaposlitvenem področju niso srečevali z diskriminacijo, omenili so le dva pripetljaja. Ko sem vprašala, če je imel kakšne probleme zaradi etničnega porekla, je Danijel odgovoril:

Načeloma ne, razn da je moja žena zgubila par strank, ko so oni zvedl, da sm js Hrvat oziroma, da je ona poročena s Hrvatom. To se je dogajal. Načeloma, kot prvo se jim niti sanja ne, da sm Hrvat in pol šele v razgovoru, šele pol me sprašujejo, ma iz kje si ti – iz Primorske? In pol, pač, Pula in bla bla bla bla bla. Tako da načeloma...stranke pa tut ne, briga jih, money talks, tako da nimaš kej. Mislm zelo malo, praktično nč, nč, nč.

Josipa pa mi je povedala: »Po nekem času na Ministrstvu sm šla do šefice in sm ji rekla, da se mi zdi, da dobro delam in če me lahko predlaga za napredovanje. Ona mi je pa odgovorila nekaj v stilu, ah, kaj boš ti, a ti veš od kje si, a ti to ni dost. Ampak ona je bla itak do vseh taka, ne samo do mene.«

Večina intervjuvancev se je na družbeni lestvici samouvrstila v sredino, Dime in Sandra v nižji razred, nihče pa se ni uvrstil v višjega.

Srednji bi razdelila še na nižji srednji, srednji srednji pa to, pa bi bla, recimo, mogoč nižji srednji, ker se mi zdi, da srednji srednji je en, k si lahko še tko mal prvošč, k mogoče samo špara. Višji srednji, da si lahko še kej tko prvošč pa to, midva pa u bistvu daš eno plačo skoraj za najemnino in od druge živiš. (Šeila)

Ma ne vem, kaj naj ti rečm, u nižji sigurno ne. Ma višji niti ne, ker nimam vseh še pogojev. Srednji. Mam dovolj vsega. Tut družm se pač...sj arhitekti so pač tak, kako bi rekla, majo tak poklic, da lahko pridejo zraven in pol mi zravn smo lahko tut tm. Tko da velik ljudi poznam že zaradi posla, bi rekla. (Samila)

Trenutno izmed zadnji pa proti srednjim se bližim, da nemaš pa da proti srednjem prosperiraš, grem proti temu bol. (Dime)

Najnižjega. Mislil odvisno...kšn mesec je fenomenalen, pol kšm mesec je pa podn od zaslužka, ampak v povprečju, če potegnem črto, je med nižji. (Sandra)

5.2.3 Vključenost v slovensko politično sfero

Druga generacija priseljencev, razen Marine, je slovensko državljanstvo pridobila ob rojstvu, s tem da ima celotna Florencina družina tudi makedonsko državljanstvo. Slednjemu se namerava odpovedati, saj je njena želja delati v slovenski vojski, za kar je med drugim pogoj tudi samo in izključno slovensko državljanstvo. Tudi v Nebojšini družini imajo vsi dvojno državljanstvo, in sicer imajo poleg slovenskega še srbsko. V Marinini družini so vsi obdržali državljanstvo BiH, samo ona je pri osemnajstih letih vložila prošnjo za slovensko in ga tudi dobila. Vseeno pa starši razmišljajo o slovenskem državljanstvu zaradi pridobivanja kredita, brat pa zaradi iskanja redne zaposlitve. Vsi pripadniki prve generacije so državljanstvo brez problemov pridobili takoj po osamosvojitvi. Alan in Samila sta državljanstvo dobila leta 1993 oziroma 2000. Samila je do leta 2000 imela v Sloveniji začasno prebivališče oziroma status begunca in ko je izpolnila pogoje za stalno prebivališče, je obenem zaprosila tudi za državljanstvo. Ker Dime in njegov brat v Sloveniji živita le tri leta, še ne moreta dobiti stalnega prebivališča niti državljanstva, vendar pa imata tudi bolgarsko državljanstvo, kar nedvomno prinaša več pravic in večjo stabilnost oziroma varnost statusa. Danijel se je odločil, da ne bo podal prošnje za slovensko državljanstvo:

Zdej bi lahko, ko sm poročen pa to, ampak takrat, ko sm vprašal, kako bi js to dobiu, so vsi uradniki rekl, da se moram odpovedat hrvaškem, js pa to seveda nočm, a ne. Ker to pa res ne. In pol sm eno babo izsilil, da mi pove pa zakaj hudiča ne morem met dvojno?! In pol je ona rekla, da Republika Slovenija to načeloma ne daje in da moram met zelo dober razlog, da js to dobim. In pol sm js pač reku, e jebite se vi, za pet let bomo itak vsi v Evropi in briga me. Pa itak, če hočš dvojno, gre tvoja vloga na vlado, če pa hočš slovensko državljanstvo, gre tvoja vloga na ministrstvo za zunanje zadeve in to sta dva popolnoma drugačna postopka in zdej za vsaka ta dva ti maš...na osnovi katerih teh aktov...ti hočš dvojno al pa slovensko. Tko da neki časa

smo mislil, da bi šli na to, kao kulturna izmenjava, kao arhitekt pa razvijanje medkulturnih al pa meddržavnih odnosov pa neke nagrade pa sm se neki časa celo prjavlou na raznorazne razstave, ki so neke slovensko-hrvaške, da bi dubu kšne reference, sam pol smo rekli škoda denarja, škoda časa, ker je isti shit. Zato da pol volim predsednika. Zato ker ful denarja vzame pa časa pa ne moreš ti zdej pisat, jaz bi hotu bit slovenski državlján. To morš it do enga, k ma štempl za to pa njega zallen Sie bitte pa ovo pa se ukvarjat s tem...nima smisla. Ker ni tok, ne spremeni tok, niti kvalitete življenja niti nč, da bi js meu tm eno knjižico, ma briga me. Ker un, k ma stalno bivanje, ma itak avtomatično delovno dovoljenje brezčasno al kako se reče, tisto trajno in kaj čš več? To mi je važno, da lahko delam tu in davčno številko mam, se pravi, da davek plačaš, drugo me pa briga.

Volitev se udeležujejo skoraj vsi, predvsem predsedniških in lokalnih. Ne udeležujejo se jih le Sandra, Nebojša in njegova žena ter Danijel. Slednji nima popolne volilne pravice, ampak po zakonu lahko voli samo na lokalni ravni, a se lokalnih volitev ne udeležuje. Nebojša svojo politično neparticipacijo utemeljuje na naslednji način: »V bistvu do zdaj nisva bila na volitvah, nisva uporabljala to pravico, ker ne obvladava dovolj dobro politične razmere tukaj, ne bi pa prispevala h kaki napačni odločitvi. Tut ta inertnost volilna je ene sorte prispevanje, ampak rajši si to pravico zadržim, kot da se napačno izrazim na volitvah.«

Nihče od intervjuvanih ni član politične stranke, le Dario je bil nekaj časa, a ni več.

5.2.4 Socialna omrežja

Ko se nekdo preseli v novo okolje, je nedvomno lažje, če v tem okolju že nekoga pozna in mu ta oseba lahko pomaga pri marsičem (zaposlitvi, namestitvi, prijateljih, izobrazbi itd.). Ravno zaradi teh socialnih povezav se lahko priseljensec prej postavi na noge in postane neodvisen. Samila, Dime, Dariovi, Florencini in Aleksandrovi starši pred priselitvijo niso poznali nikogar. Šeilina mama je prišla v Slovenijo zaradi sestrinih otrok, ki jih je tu čuvala, Marinina pa je imela tukaj strica, pri katerem je nekaj časa živela. Sandrinemu očetu sta pri zaposlitvi pomagala njegova brata, pri enem od njiju pa je tudi živel. Največ oseb je tu poznala Nebojšina žena, po rodu Slovenka, ki je zato imela v Sloveniji sorodnike, a prijateljev ob prihodu nista imela.

Josipa je imela v Sloveniji strica, pri katerem je, kot že rečeno, nekaj časa živela, našel pa ji je delo v tovarni. Tudi Alan je imel v Sloveniji sorodnike: *»Šlo je predvsem za čustveno podporo, kar je najbolj pomembno, pol je pa tudi finančna bla. Js sm živel pri teti, tko da sm mel streho nad glavo«*. Preden se je preselil, je imel Danijel že dokaj dobro razvejano socialno mrežo, saj je tu živelo kar nekaj njegovih prijateljev, ki so mu pomagali:

Fotr od enega prijatelja v Puli je mel ene poslovne prijatelje tuki, pa so mu v bistvu oni rihtal tisto prvo prenočišče kle, ta en mesec al dva, ko se navadiš pa to. V študentu nisem bil nikol, ker nisem mogu dobit, ker nisem mel niti točk, tko da v bistvu nisem niti probu. Enkrat sem probu, pa so zavrnli, pa sm reku ajde fuck off. A veš, k tm so vzel res samo une, k so bli žešča sociala pa iz Bosne, une Hrvate pa to zelo težko. In pol smo šli privat, ne. Drugač pa večinoma vse sam. Starši isto niso nikogar poznal pa na faksu isto vse sam, nisem mel koga, no.

Anketirance sem povprašala tudi o etnični sestavi njihovih socialnih omrežij in ugotovila, da imajo vsi etnično pestro družbo. Samila pravi, da je večina njenih prijateljev Slovencev in se z Bosanci ne družijo. Ko sem jo vprašala kako to, mi je odvrnila:

»Ne vem, takrat, tko k sm prej rekla, ko jih je blo velik tukaj iz Bosne, smo še mel stike, potem smo se vsi nekak razšli po svojih obveznostih, eni sem, drugi tja, tko da redkost da kšnga srečam, da ga poznam. Ne hodm v take objekte, kjer so pač oni, ker sm sama ostala, sm se ful bala tuki žvet sama in sm se prou izogibala takih lokalov, kjer bi se loh zgodil kšn problem. In sm se očitno tko izločila iz tega okolja, kjer bivajo "moji" in sm zgubila stike, nimam jih in jih niti ne potrebujem, če ti po pravic povem, prov Bosanko za prjatla, ni važn kdo je, važn je, da je dobr prjatu.«

Nekateri imajo zadržke do določenih etničnih skupin in se zato z njimi ne družijo: *»Z Albanci osebno nimam kontakta in tut nočm ga met, mam slabe izkušnje. Hrvatico mam prjatlo. Muslimane...če gledam muslimane, ker js sm, recimo, le pravoslavka iz Bosne, ne. Maš pa Bošnjake, prou iz Bosne. Ne, nimam niti muslimanov.«* (Marina)

Nato sem jo vprašala, če se zavestno ne družijo z muslimani in odgovorila je: *»Ja odvisno, mogoče pa res tut zavestno, ja, če sm iskrena. Včasih pr določenih res*

zavestno, pa ne to tok zaradi tega, ker je Bosanac, ampak enostavno kot človeka vidš, pol pa ti še tisto, a veš, ne vem... Težki so oni, muslimani, težki so. Lej, iz Bosne sm in poznam to kulturo in določene ljudi. Več gledam prvo na človeka, pol če vidm, da potrdi se mi še to – aha, musliman, pol je to že zavestno, ja.» Florenca ima glede nekaterih Albancev podobno mnenje: »Ja, se družim, samo s civiliziranimi muslimani. Mislim to Albanci, ko pridejo, al pa makedonski muslimani, ko pridejo, pol samo uno tračanje, tko da taki mi niso všeč. Veš, pridejo brez žen, brez vsega, greš žurat – dva tukaj, dva tukaj... Zato se z njimi ne družim, z drugimi pa ja.»

Samila je opisala svoje izkušnje glede etničnih odnosov:

Bla sm pa opozorjena, to se prov spomnm, ker sm js pač pršla...prej Srbom ni blo potrebe bežat iz Bosne al pa iz Srbije, ker jih pač ni noben preganju. In prvič, ko je pršla ena Katarina iz Beograda, sm prov bla opozorjena od vseh v službi, da pač pride ena, a se da da boš prjazna z njo, da ne bo kaj, ne. Že takrat nism čutla, sploh nism mela potrebe, nism čutla sovraštva do nobenga. Js loh rečm, da sovraštvo... Oni so men uničl življenje, mojo mladost so mi uničili, ker če se to ne bi zgodil, js bi bog ve kje v življenju končala, v teh letih zdej, samo ne morm js tebe sovražt, ker me nisi ti nagnala. To je težko blo Slovencem razložiti, da mi ne sovražmo vsazga posebej, tistga, k vem, da je od dol, da pač na sploh so ns oni nagnal, zdej pa kdo so pa oni, to pa je druga stvar. Ne morm js zdej rečt, Katarina iz Beograda me je nagnala, k je v življenju vidla nism, dokler ni sm pršla. Zakaj bi jo pa sovražla? In sva ful dobre prjatlice. Mam tut enga prjatla iz južne Srbije, k je isto Srb, vsak dan se vidva, vsak dan se slišva, al nikol se nisva sovražla. Moja sestra je tut zdj poročena s pol Srbom pol Bosancem, no Muslimanom in ne morm js zdej sovražt od sestre tamalih, ker jim je oče po mami Srb. Zakaj bi jih sovražla? Prov briga me, kaj je. Hvala bogu, da sta na tem svetu.

Na splošno intervjuvanci s Slovenci niso imeli slabih izkušenj in so z njimi spletli trdna prijateljstva, kot sem že opisala. Vseeno pa jih je kar nekaj poročalo o čudnih pogledih, neprijaznih besedah, pa tudi malce hujši obliki nestrpnosti, kar sem že opisala pri podpoglavju o ekonomski integraciji in diskriminaciji pri primeru Josipe.

Na splošno pr določenih sm čutla nelagodje, ja. To se opaz že pr naglasu...mojem naglasu, verjetno kdaj v pogovoru. Malo je tega, ni tok velik, da pride do izraza,

ampak opaziš pa reakcije, zadržanost al pa mogoče, da gledajo Slovenci vse ljudi iz Bosne na enak način. To je mogoče malo moteče, ne vidjo te neke širine, v tem smislu. (Marina)

V osnovni šoli je blo dost tega zafrkavanja, zato ker sm bil, ne edini, ampak js sm bil edini iz razreda, pa še edn je bil iz te generacije, k sva bla....tko da je blo... V osnovni šoli je blo kr dost tega, dokler smo bli mejhni, proti koncu osnovne šole pa mn. V srednji šoli pa ni blo več tega, zato ker je blo še par takih primerov, pa tut ostali, k niso, so prhajal iz takih področij Ljubljane, k so bli navajeni na to. (Aleksandar)

Vsak dan imam probleme. V službi sem taki, da sem v stiku z ljudmi vsak dan, no, vsak dan, vsak tedn pod narekovaji in naletim na take, kateri so ful zadrti po domače povedano. (Alan)

5.2.5 Jezik

Jezik je eden od najpomembnejših elementov ohranjanja priseljske kulture. Poleg tega je tudi pogoj za uspešnejšo in hitrejšo vključitev v priseljsko družbo. Tega se zavedajo tudi sodelujoči v moji raziskavi, zato govorijo oba jezika – slovenski in jezik njihovih staršev oziroma materni jezik. Druga generacija imigrantov večinoma ni imela težav pri učenju katerega koli jezika, saj so se obeh jezikov učili že od malih nog – doma ali pa v komunikaciji z vrstniki oziroma s širšo družbo. Šeila pravi: »*Srbo-hrvaščine sm se naučila doma, od mamice, slovenščine pa vrjetn v vrtcu. Nism mela nobenih problemov, ker sm že z vrtcem začela. Itak to si ful mejhn, pa se naučiš, tko da ni blo, da sm se naučila z desetimi al petnajstimi leti, tko da...*« Pri učenju jezikov pa so imeli nekatere težave, tako na primer Florenca opisuje, kako jo je mama učila slovenščine, čeprav je tudi sama ni obvladala in ima z njo težave še danes:

Jaz sem tukaj hodla na dvojezično šolo, angleško-slovensko in sm mela ful probleme iz male šole v prvi razred, ker nisem znala slovensko. Mama se je takrat odločila, da bo z mano govorila samo slovensko, da se jaz naučim slovensko in pol z mano res samo slovensko in odgovarjala slovensko. Mama me je učila, prvi razred me je ona vse naučila, slovenščino, matematiko, kar koli je blo, čeprov ni znala, se je tudi ona sama z mano učila, tko da sva se skupaj. Tko da zdaj sm pač pozabla, tko da zdaj mi dela ful preglavice makedonsko, zato sem ti tudi prej rekla, da še slovenskega jezika

ne znam. Ne znam makedonsko, ne znam slovensko. K hodimo na dopust, se spomnim, tko da za dva tedna znam makedonsko, pol pa zopet pozabim. (Florenca)

Tudi Marini se ni bilo lahko naučiti slovenskega jezika, predvsem zato, ker je po vrnitvi v Slovenijo obiskovala begunsko šolo. Tamkajšnji učni načrt se je razlikoval od rednega učnega načrta za slovenske šole, saj je bil nekoliko večji poudarek na ohranjanju povezav z BiH – imeli so učiteljico iz BiH, ki je večinoma predavala v srbo-hrvaščini, učili so se o regijah v BiH in podobno.

Še več težav pa je imela prva generacija, ker se slovenščine niso učili od rojstva, niti nikoli niso imeli stikov s slovenščino in tako je bil to zanje popolnoma nov jezik. Le Samila in Alan sta se slovenščine naučila tudi s pomočjo jezikovnih tečajev, ostali so se je naučili v komunikaciji. »Mami se je največ, kar se je naučila, se je pač takoj po temu, ko se je poročila. Mislim, da je v začetku mela mal problemov, ampak je dost hitr... Ker v bistvu je še sama hotla, da se čim prej nauči. Ne da bi hotla prikrit, ampak zato, da bi njo razumel in da bi ona razumela druge.« (Dario)

Imela sm mal probleme z jezikom, ker nisem razumela. Velik problem je bil, ker je v tovarni, kjer sem bila zaposlena, bilo ogromno ljudi iz juga, torej iz drugih republik in so govorili srbo-hrvaščino al hrvaško in se je slovenščina zlo mal uporabljala. Bila sem obkrožena z ljudmi, ki so zelo malo govoril slovensko, zato sem js prosila svoje sodelavce, tiste, ki so bili Slovenci pa svoje znance, da z mano striktivno govorijo slovensko in naj me popravljajo, prosila sm, da naj me popravljajo, naj mi ne spregledajo mojih napak. Js sm pač to dojela, da sm pršla v neko drugo okolje, v drugo republiko, kjer drugače govorijo in da je pač potrebno, da to obvladam. (Josipa)

Tudi Danijel se je jezika naučil v dnevni komunikaciji, Samila in Alan pa sta, kot že rečeno, obiskovala tečaj slovenščine in se je tudi na ta način naučila. Dime je z bratom v Sloveniji le tri leta, zato je razumljivo, da še ne zna dobro govoriti slovensko, a kljub temu od prijateljev, ki so Slovenci, zahteva, da z njim govorijo slovensko in ga korigirajo. Njegov brat slovenščino razume, a je ne govori.

Mela sm slovnični 100-urni tečaj že takrat, takoj, ker je blo to pogoj, da dobim delovno dovoljenje, da lahko delam. Pol sm ga itak ponucala za državljanstvo, k sm ga dobila. Mama še vedno hodi kle, tko na obiske meni, razume velik, govori pa ne.

Sestra se je, sam ne tko, da bi zdej...ona tut ni bla tok časa tuki. Pa niti ni bla v takem okolju, da bi lahko to pač začela uporabljat. Čistla je stanovanja, tam nimaš s kom govort, tko da ni blo potrebe. Ni blo potrebe pa tut ni mela s kom, tut če je hotla. Tko da oče pa sploh ni, oče je bil itak bolan, tko da je zlo mal... (Samila)

Sam sem se naučil, mislm, kokr sm se naučil, sam sem se naučil. Dva superintenzivna tečaja sem imel, en v Sarajevu, en tuki, ampak to je blo po štrnajst dni se učit. Drgač pa križanke, TV in tko naprej. (Alan)

Kljub temu, da je druga generacija v stiku z obema jezikoma že od rojstva, za večino predstavlja problem neslovenski jezik.

Tega bi pa bl tko ocenila, znam samo pogovorno, pa še to kšne besede pa besedne zveze. Ne znam prou dobr sestavt pa pravilno izgovorit, recimo slovnico bosansko, ne, ker itak znam samo pogovorno, nism se ga pač tko učila, da bi ga pol res znala pravilno uporabljat. (Šeila)

Znam, znam. Mogoče srbo-hrvaščina pač pravopis pa pravilna izgovorjava besed mogoče ni glih znana čist. (Aleksandar)

Mogoče k začnem govorit, mi kakšna beseda ne pade takoj na pamet, ampak... Ker js pač ne govorim in pol, k mam krog teh ljudi, takrat pa mogoče kakšno besedo, ampak drgač pa razumem. Pišem bl ne, ker nism tok v tem, čeprov zanč sm na Facebooku lih s sestrično neki, js tko »kaj že, kako se že temu reče«, te đ-ji pa ć-ji me mal matrajo, kva je že ta č mehki, kje mora bit, tko da to me mal. (Sandra)

Zanimivo pa je, da se sčasoma pri prvi generaciji začnejo pojavljati težave ravno pri jeziku, v katerem so komunicirali v izvornem okolju. Razlog je seveda ta, da se postopoma izgublja stik s tem jezikom in pričnejo uporabljati predvsem slovenski jezik. Takšen primer je Alan, Samila pa je dobila celo slovenski naglas.

Še tamala od sestre je rekla, tetka ne zna da priča. Pr ns v Bosni je značilno, da je velik arabščine, turščine in mi že vs čs tko govorimo, v moji družini se pač tko govori, tko da se mi med sabo razumemo. Samo če hočem kaj strokovno rečt, posebej če me kdo vpraša, kaj delam, o službi, pojma nimam. Ker to so taki izrazi, k js se v Bosni pred vojno nism srečvala, js to ne poznam. In pol rečm gradbeno dovoljenje, ne, kako se kaže? Js rečm že gradbeno dovoljenje in pol oni kaj ti je to, onda ja njima

objasnim, pa to je građevinska dozvola. Ampak ta moment, k js hočm to rečt, ne spomn se, ker tega prej nikol nism slišala. To je zato, ker pač nimam stika. Edin, ko se hecamo kle, se hecamo v bosanščini, tut s Slovenci. (Samila)

Indikator ohranjanja etnične identitete je med drugim tudi materni jezik. Prva generacija je seveda odgovorila, da je njihovi materni jezik neslovenski, medtem ko je večina njihovih otrok kot materni jezik navedla slovenščino. To je zaskrbljujoče, saj kaže na zmanjšanje pomena neslovenskega jezika, kar je zagotovo eden od razlogov, zakaj druga generacija ne zna dobro govoriti jezika svojih staršev.

V domačem okolju se skoraj vsi pogovarjajo v obeh jezikih, le pri Dariju in Josipi se pogovarjajo izključno v slovenščini; Josipa se s hčerko pogovarja v hrvaščini le tedaj, ko sta na Hrvaškem ali pa ko se jezi na njo. Starši navadno govorijo v svojem jeziku, torej v srbščini, hrvaščini oziroma makedonščini, otroci pa jim odgovarjajo v slovenščini. Dime in brat se med seboj sporazumevata v makedonskem jeziku, pri Nebojši pa govorijo srbsko.

5.2.6 Ohranjanje etnične identitete in sprejemanje drugih kultur v Sloveniji

Večina intervjuvancev druge generacije je na vprašanje, kdaj so se začeli zavedati svoje etničnosti, odgovorila enako. Rekli so, da se je to zgodilo nekje proti koncu osnovne šole oziroma na začetku srednje, kar ni presenetljivo. Posameznik namreč v času adolescence išče in oblikuje svojo identiteto, med drugim tudi etnično.

Ne, js sm to že kr vedla, celo srednjo...mislm, odkar se spomnm, prvi razred, recimo, sm kr vedla. Takrat je bil tut čas, ko so izbeglice pršle, pa so pr ns živel, pa doma sm govorila bosansko. Itak pa mam stare starše v Bosni, tko da sm šla tut dol, tko da sm se tega zavedala. (Šeila)

V srednji šoli sm se začeu zavedat, mislm tm – osmi razred pa začetek srednje šole. (Aleksandar)

Ja, konec osnovne sem nekako sprejela to dejstvo, da sem Maršovec. (Florenca)

V tem obdobju, torej proti koncu osnovne oziroma na začetku srednje šole, otroci začnejo opazovati medsebojne razlike, kar nedvomno pripomore k temu, da se pri

nekaterih otrocih razvije manjvrednosti kompleks. Šeilo sem vprašala, če kdaj ni hotela povedati, da je Bosanka, saj ni hotela biti tarča posmeha:

Ja, sam to je z mojim imenom kr teško, pa s prejšnim priimkom, k je biu še bol tak daljši, js rečm ubitačen. Lahko da kot otrok. Vem, da nism hotla, k so se predstavlal, pa jim ni blo ušeč moje ime in sm hotla bit Mojca, sm rekla mamici to, se spomnm pa k sm morala njeno ime rečt, mi je blo skos tko, na bed, ker ona je Smajila, uno prou tak starinski, bosanski. (Šeila)

Pol k so me vprašali kako se ti kličeta mama in tata, mama je bla Jožica, tata je bil Janez. Mi je blo nerodno povedat, kako se kličejo, veš uno k si otrok. Js sm se počutla, kot da sm neki tretjega, ne pa ena izmed njih. Pol, k sm pršla na Obalo, je pa blo malo Slovencev, tko da sm se počutla že kot udomačena krava. Pa to je blo še do šestega, sedmega razreda, ta kompleks. A veš, k smo se učil o Aleksandru Velikem, js sm dala samo glavo dol, to je una panika, jao, sam da ne bojo rekl, da bojo pokazali s prstom »ona je Makedonka«, mi je blo panika do šestega, sedmega razreda, pol maš pa spet prehod osnovna šola in srednja šola in potem spoznavaš tudi druge, ko se ne sramujejo, ko poslušajo balkan, ko ti odkrito povejo, moji starši so to in to in sm ponosna. In pol, ko sem začela hodit v Makedonijo, sm nekako začela cenit Makedonijo. Mi šest al sedem let nismo hodli v Makedonijo. Pol k sm začela hodit v Makedonijo, sm jo drugače sprejemala, sm začela s ponosom govorit, da sm Makedonka. (Florenca)

Josipa se je z omenjenim kompleksom spopadala po prihodu, sedaj pa se svojega izvora ne sramuje več.

Mogoče sem js sama s sabo mela probleme, ker sem mela kompleks manjvrednosti, da prihajam iz vasi, da prihajam od drugod, da so mogoči drugi zame, domačini, zaposleni, šefi nekaj več in sem se verjetno tudi zaradi tega bolj spoštljivo obnašala do celotnega sistema. (Josipa)

Ohranjanje etnične indentitete so označili kot pomembno vsi, razen Danijela. Rekel je, da se z otrokom pogovarja v hrvaščini, žena pa v slovenščini. Nato sem ga vprašala, če se mu torej zdi ohranjanje hrvaške identitete pomembno, a je odvrnil:

Ne, ne, to je čist iz praktičnih razlogov. Ne vem, dedi pa babica, nasledstvo, če hoče on danes, jutri živeti na Hrvaškem, da zna hrvaški jezik, če hoče tam študirati, to, drugo me ne zanima. Tam neko ohranjanje kulture, dej nehi. A ni boljše, da mu daš možnost, da se razvija in v Sloveniji in na Hrvaškem in kje drugje? Če ne znaš jezika... Zelo je težko. Tako da s tega vidika bi ga masiral, da zna jezike.

Ostaliim spraševancem se je vzdrževanje etničnosti zdelo pomembno. Za ohranjanje lastne etnične identitete skrbijo predvsem s hrano, glasbo, jezikom, spremljanjem medijev, vzdrževanjem običajev, praznovanjem praznikov ipd.

Je, je, je pomembno, ker zakaj bi neki zatiru pol, v bistvu s tem tui mami pol rečš, da jo ne priznaš, mislm, ne da jo ne priznaš, ampak pol tui njene korenine nekaj zavračaš. Ne da bi zdj šu dostkrat do starih staršev v kratkem, ampak še zmerm pa, če me kdo vpraša al pa kej tazga tui sam povem. (Dario)

Pomoje da kr zlo. Vsak pač naj bi meu neko svojo identiteto in te stvari pripomorejo, da si človek, da maš karakter, da si ti, da nisi pol, ne vem... (Šeila)

Js nism nek pravi vzorc za ohranjanje hrvaške kulture, posebi tuki na Slovenskem ne, niti dol nism neki udejestvovala. Zelo lepo se mi zdi, zlo rada tui pogledam kakšne oddaje, podpiram to moralno, ampak da bi se pa vključevala aktivno v ohranjanje nekih teh... K vidm, da so neka društva, še posebi iz drugih republik, k se vključujejo, ohranjajo, zdi se mi to zelo lepo, da si vzameš čas, da se ne sramuješ svojih korenin, od kod si, zakaj si. To se mi zdi krasno, da si se tuki integriral, ampak da hkrati ne pozabiš od kod prihajaš in da ti ni tuje in da se ne rabiš skrivati in zatajiti svoje poreklo. To se mi zdi krasno. (Josipa)

Ko sem respondente vprašala, kako bi se etnično opredelili, so me odgovori kar malce presenetili. Nihče od pripadnikov prve generacije se seveda ni opredelil kot Slovenec, a pri nekaterih prihaja do "križ identitete" ali kot pove Alan: »V Bosni sem Slovenc, v Sloveniji sem Bosanc.« Gre za nekakšne mešane občutke, ko priseljenec ne spada niti v izvirno okolje niti v novo. Opisano je še bolj izraženo pri otrocih iz mešanih zakonov, ki že od rojstva pripadajo dvema kulturama. V moji raziskavi so se takšni opredelili etnično mešano. Dve respondentki, Sandra in Florenca, ki nista iz mešanih zakonov, ampak nihče od staršev ni Slovenec, sta se opredelili kot Slovenki, kar je znak asimilacije.

Nihče od vprašanih ni član kakšnega priseljenjskega kulturnega društva in jih to niti ne zanima, saj ne čutijo potrebe po ohranjanju identitete na ta način. Nebojša je to razložil takole: *»Dosti hodim v Srbijo in na ta način tudi zadovoljimo potrebe do stika z domovino.«* Kulturne prireditve najbolj pogosto obiskujejo Dario, Sandra, Nebojša, Danijel in Alan. Marina, Josipa, Aleksandar, Dime in Šeila se povprečno udeležujejo takšnih manifestacij, kar pomeni, da si občasno ogledajo kakšno razstavo, predstavo, koncert ali popisno potovanje, medtem ko Florenca in Samila hodita zelo redko le na koncerte.

5.2.7 Bivalne razmere

Vsi vprašani so lastniki stanovanj, v katerih bivajo, razen Marine, Dimeta in Alana, ki pa je trenutno v postopku pridobivanja lastništva. Slednji trije so podnajemniki. Skoraj vsi živijo v soseskah oziroma krajih, kjer prevladujejo Slovenci, Šeila in Josipa tam, kjer je prebivalstvo po etničnosti mešano, Dime pa živi v predelu Ljubljane, kjer pretežno živijo priseljenci iz bivše Jugoslavije.

V Polju je zdele res več Slovencev, v Fužinah pa, ja...Fužine so pa Fužine, tm je pa bil džumbus, tm pa je blo več, pa muzika je bla na vsakmu vogalu narodna. (Sandra)

Zdej zaradi študija živim v Ljubljani in tukaj so pretežno Slovenci, zato ker Ljubljana je velka in tudi ta predel je velik, tko da so večinoma Slovenci. Na Obali pa je vsaka druga Suada. (Florenca)

Ja, mešano je. V Župančičevi jami je precej...tudi prek otroka vidm, ko reče za sošolke al so iz mešanih zakonov al pa prov oba starša prihajata iz drugih republik, otrok je pač rojen tuki, tko da je soseska precej mešana. (Josipa)

5.3 Glavne ugotovitve raziskave

Moje prvo raziskovalno vprašanje je bilo, ali je integracija najbolj odvisna od socialne mreže posameznika. Domnevala sem, da se bo priseljenec integriral težje, če bo njegovo socialno omrežje sestavljeno pretežno iz priseljencev iz bivše skupne

države. Intervjuvanci so odgovorili, da se večinoma gibljejo v etnično mešanih krogih, a so rekli tudi, da so se slovenskega jezika naučili v komunikaciji, jezik pa je pogoj za uspešno integracijo. S tem, ko so se sporazumevali v slovenščini, so se naučili jezika in se vključili v družbo. Seveda se slovensko da pogovarjati tudi z "Neslovenci", a so nekateri respondenti rekli, da komunicirajo v svojem oziroma neslovenskem jeziku, ko so v družbi sonarodnjakov.

Naslednje vprašanje je bilo, pri kateri dimenziji se pojavlja največ težav. Priseljenci so se (v večji meri) uspešno vključili v slovenski trg delovne sile in v družbi zasedajo čedalje boljše položaje. Največje pomanjkljivosti zadevajo fizične delavce, ki so pogosto izkoriščani in nezaščiteni, za svoje delo ne dobivajo plačila, njihovi delodajalci ne plačujejo socialnih prispevkov itd. Izobrazbena struktura je malce slabša od strukture večinskega prebivalstva, vendar se potomci priseljencev že lahko primerjajo z dominantnim prebivalstvom. Večje probleme pa so imeli pri kulturni dimenziji, vendar ne takšne, da se ne bi hoteli vključevati v slovensko družbo; ravno nasprotno – prihaja do asimilacije, kar vsekakor ni cilj integracijske politike. Indikatorja asimilacije sta materni jezik ter etnična pripadnost in glede na to, da je večina pripadnikov druge generacije odgovorila, da je njihov materni jezik slovenščina ter da sta se dve osebi iz omenjene skupine opredelili kot Slovenki, lahko rečem, da kulturna integracija ni ravno uspešna, ker slabi pomen priseljske kulture. Če k odgovorom respondentom dodam še dejstvo, da Slovenija še vedno nima džamije in da tudi za pravoslavne vernike ni ravno dobro poskrbljeno, lahko kot najbolj šibko označim kulturno integracijo.

Tretjo predpostavko lahko zavrnem, saj se je izkazalo, da ima tudi prva generacija krizo etnične identitete, čeprav se še naprej ne opredeljujejo kot Slovenci. Mešano so se opredelili le otroci iz etnično mešanih zakonov, dve respondentki, katerih oba starša sta priseljenca, pa sta se opredelili kot Slovenki. Multipla pripadnost je tako še vedno značilna zlasti za otroke iz etnično mešanih zakonov.

Zadnje vprašanje se je glasilo, ali so se imigranti iz bivše Jugoslavije, ki so se v Slovenijo priselili pred vojno, integrirali lažje kot imigranti po vojni. To se je izkazalo za resnično, saj sta bili v raziskavi najmanj integrirani družini, ki sta v Slovenijo prišli po osamosvojitvi. Vendar menim, da je največji faktor čas – Samilini starši so tu živeli le tri leta, sestra šest let, Dime in njegov brat pa sta v Sloveniji tudi samo tri leta. Za

integracijo je potreben čas; priseljenci, ki so sem prišli pred osamosvojitvijo, so sprva opravljali manj privlačna dela, nato pa so napredovali. Tudi Samila, Danijel, Nebojša in Alan so se sčasoma uspešno integrirali v slovensko družbo. Priseljenci so se pred osamosvojitvijo lažje vključili zato, ker smo živeli v isti državi (imeli smo skupen trg, državljanstvo) in ker so bili medetnični odnosi boljši.

6 SKLEP

Socialno so priseljenci iz bivše skupne države dobro integrirani, saj so imeli mnogi v Sloveniji razvejane socialne mreže še preden so se preselili. Sorodniki in prijatelji so jim pomagali pri večanju socialnega kapitala, iskanju zaposlitve, nudili so jim začetno namestitev ter čustveno in finančno podporo. Po priselitvi so si tu kmalu našli prijatelje tako med Slovenci kot tudi drugimi etničnimi skupinami, a moram povedati, da imajo nekatere etnične skupine zadržke do določenih skupin in zato z njimi ne vzpostavljajo stikov. Čeprav javnomnenjske raziskave kažejo na zaskrbljujočo stopnjo ksenofobije v slovenski družbi, pa v moji raziskavi vprašani niso imeli kakih večjih problemov zaradi svoje etnične pripadnosti oziroma svojega porekla; vsaj v odrasli dobi ne. Najpogosteje so bili zbadani v otroštvu, zato menim, da bi učitelji morali takoj sankcionirati kakršno koli obliko nestrpnosti, ne pa tega opravičevati s tem, da so to otroci, ki teh stvari še ne dojemajo.

Na ekonomskem področju je bil storjen pomik naprej (primer je lažje priznavanje dosežene izobrazbe v tujini, kar je bil v preteklosti problem) – potomci priseljencev imajo že enako izobrazbeno strukturo kot večinska populacija, njihovi starši pa so malo manj izobraženi. Priseljenci so še vedno nadpovprečno zastopani v skupini brezposelnih, najvišji položaji pa so rezervirani za domače prebivalstvo, zato bi se tudi na zaposlitvenem področju dalo postoriti še marsikaj.

Slovenija je specifična po tem, da ima večina njenih priseljencev slovensko državljanstvo in so zato te osebe politično integrirane; njihova volilna udeležba je le malce nižja od udeležbe večinske populacije, lahko pa postanejo tudi člani strank. S stalnim prebivališčem si imigranti pridobijo volilno pravico na lokalni ravni, ki jim dovoljuje vsaj manjšo stopnjo politične participacije, ne smejo pa postati člani strank.

Politično nikakor ne morejo participirati tujci, z začasnim bivališčem, begunci in seveda ilegalci, ki imajo zato tudi manj socialnih pravic. V navedenih pravicah pa so stalni prebivalci izenačeni s slovenskimi državljani.

Integracijska politika v Sloveniji je, tako kot večina stvari, na papirju boljša kot v praksi. Več pozornosti bi se moralo posvetiti predvsem drugi plati integracije, to je ohranjanju etnične identitete priseljencev. S tem merim zlasti na (ne)obstoje verskih objektov za nekatoliške vernike in čedalje slabše znanje jezika svojih staršev pri drugi generaciji. Na slednjem področju je viden majhen premik, odkar so v šolah uvedli izbirne predmete, kjer se lahko otroci učijo omenjenega jezika. Tu bi vsekakor morali na pomoč priskočiti starši, saj se je ravno v družini najlažje naučiti jezika, a se starši bojijo, da potem otrok ne bo dobro govoril slovenščine. Jezik pri integraciji igra izredno pomembno vlogo, saj omogoča lažjo komunikacijo s širšo družbo, znanje slovenskega jezika je pogoj za večino zaposlitev, priseljenec pa z znanjem jezika priseljenke družbe izraža tudi naklonjenost le-tej in željo po vključenosti vanjo. Znanje in učenje jezika pa je v največji meri vsekakor odvisno od lastne angažiranosti in želje po znanju jezika. Tisti, ki so komunicirali v slovenščini, so se jezika naučili hitreje kot priseljenci, ki so se sporazumevali v lastnem jeziku. Seveda ne zagovarjam tega, da morajo komunicirati le v slovenščini, ker ravno zaradi neuporabe neslovenskega jezika le-tega preprosto pozabljajo, kar se je pokazalo tako pri prvi kot drugi generaciji. To se ne bi smelo dogajati, saj je eden od glavnih ciljev integracije kontinuiteta priseljenke kulture, s tem pa tudi jezika.

V prihodnosti bo morala Slovenija svojo imigracijsko politiko še izpopolniti, saj bo zaradi staranja domačega prebivalstva potrebovala tujo delovno silo. Ti ljudje se bodo morali integrirati čimprej, pri čemer jim bodo zagotovo pomagali njihovi sonarodnjaki, ki so v Slovenijo prišli že pred časom in se uspešno vključili v slovensko družbo.

7 LITERATURA

1. Bešter, Romana. 2007. Model integracijske politike v odnosu do drugih modelov imigrantskih politik. *Razprave in gradivo* (53-54): 116-138.

2. Bešter, Romana. 2009. Pravni okvir, relevanten za integracijo imigrantov v Sloveniji. *Razprave in gradivo* (58): 160-195.
3. Dragoš, Srečo. 2004. Islamofobija na Slovenskem. V *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti* 03, ur. Tomaž Trplan, Sabina Autor in Roman Kuhar, 10-27. Ljubljana: Mirovni inštitut. Dostopno prek: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/nestrpnost/porocilo/03/nestrpnost.pdf> (18. januar 2010).
4. Državni zbor Republike Slovenije. 1999. *Resolucija o imigracijski politiki Republike Slovenije*. Sprejeta 28. 05. 1999. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=19938> (9. oktober 2009).
5. Đonlić, Hazemina in Vesna Črnivec. 2003. *Deset let samote*. Ljubljana: Društvo Kulturni vikend.
6. Entzinger, Han in Renske Biezeveld. 2003. *Benchmarking in Immigrant Integration*. Dostopno prek: <http://www.epim.info/docs/documents/Benchmarking%20in%20Immigrant%20Integration.pdf> (10. oktober 2009).
7. OHCHR Urad visokega komisarja za človekove pravice. 2005. *Family Reunification*. OHCHR Migration Papers. Dostopno prek: <http://www2.ohchr.org/english/issues/migration/taskforce/docs/familyreunification.pdf> (8. januar 2010).
8. Giddens, Anthony. 1997. *Sociology*. Cambridge: Polity Press.
9. Howard, Marc Morjé. 2003. *Foreigners or Citizens? Citizenship Policies in the Countries of the EU*. Dostopno prek: <http://aei.pitt.edu/archive/00002878/01/117.pdf> (13. oktober 2009).
10. IOM International Organization for Migration. 2004. *Integracijski pristopi*. Dostopno prek: http://www.iom.si/pdf/IntegracijskiPristopi_slo.pdf (26. marec 2010).
11. Jelinčič, Klemen. 2003. *Koran*. Radenci: Atilova knjiga.
12. Kalčič, Špela. 2005. »To je tko, kt en Johan, recimo en Johan, ampak je musliman«: Bošnjaški diskurzi o islamu v Sloveniji. *Razprave in gradivo* (47): 190-223. Dostopno prek: http://www2.arnes.si/~ljinv16/RIG/RIG%2047/rig47_sk_11s.pdf (12. oktober 2009).
13. Kejžar, Barbara. 2009. Različne oblike politične participacije imigrantov v članicah Evropske unije. *Razprave in gradivo* 59: 118-153. Dostopno prek: http://www.inv.si/DocDir/Publikacije-PDF/Razprave%20in%20gradivo/RIG%2059/Kejzar_politicka%20participacija.pdf (8. januar 2010).

14. Klinar, Ana. 2006. *Mobilnost delavcev: izziv, priložnost, pravica: razprave z okroglih miz ob evropskem letu mobilnosti delavcev*. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.
15. Klinar, Peter. 1976. *Mednarodne migracije: sociološki vidiki mednarodnih migracij v luči odnosov med imigrantsko družbo in imigrantskimi skupnostmi*. Maribor: Obzorja.
16. Komac, Miran. 2007. *Priseljenci*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
17. Komac, Miran in Mojca Medvešek, ur. 2005. *Percepcije slovenske integracijske politike: zaključno poročilo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
18. Komac, Miran, Mojca Medvešek in Petra Roter. 2007. *Pa mi vi povejte, kaj sem???* Študija o etnični raznolikosti v Mestni občini Ljubljana. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
19. Kralj, Ana. 2008. *Nepovabljeni: globalizacija, nacionalizem in migracije*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
20. Lipovec Čebren, Uršula. 2007. Metastaze izbrisa. *Časopis za kritiko znanosti*, 35 (228): 59-75.
21. Medved, Felicita. 2002. Volilna pravica tujcev s stalnim prebivališčem kot prispevek integraciji in lokalni samoupravi. *Razprave in gradivo* 40: 22-39.
22. Medvešek, Mojca. 2006. Stiki/odnosi med pripadniki "novih" etničnih manjšin v Sloveniji. *Teorija in praksa* 43 (1-2): 62-86.
23. Medvešek, Mojca. 2007. Kdo so potomci priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije? *Razprave in gradivo* 53-54: 28-67.
24. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (MDDSZ). 2008. *Predlog strategije ekonomskih migracij*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/sem_ess.pdf (5. januar 2010).
25. Niessen, Jan. 2001. *Diversity and cohesion: New challenges for the integration of immigrants and minorities*. Strasbourg: Council of Europe.
26. Niessen, Jan, Thomas Hudedleston, Laura Citron, Andrew Geddens in Dirk Jacobs. 2007. *Migrant Integration Policy Index*. Brussels: British Council in Migration Policy Group.
27. Penninx, Rinus. 2004. *Integration of Migrants: Economic, Cultural and Political Dimensions*. Background Paper for the European Population Forum 2004:

- Population Challenges and Policy Responses, held in Geneva, January 12–14. Dostopno prek: http://www.unece.org/pau/_docs/pau/2004/PAU_2004_EPF_BgDocPenninx.pdf (10. oktober 2009).
28. *Pravilnik o delovnih dovoljenjih, prijavi in odjavi dela ter nadzoru nad zaposlovanjem in delom tujcev*. Ur. l. RS, št. 37/2008. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200837&stevilka=1569> (21. januar 2010).
 29. Rebernik, Dejan. 2002. *Socialnogeografska zgradba in preobrazba Ljubljane*. V *Geografija Ljubljane*, ur. Pak, Mirko. Ljubljana: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete.
 30. Rener, Tanja, Mateja Sedmak, Alenka Švab in Mojca Urek. 2006. *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Založba Annales.
 31. STAT Statistični urad Republike Slovenije. 2002. *Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
 32. Stumpf, Juliet in Bruce Friedman. 2001. *Speaking a New Language: Immigration and Civil Rights in a Global Economy*. U.S. Department of Justice, paper on ISA RC21 conference, 17-19. maj, Liege.
 33. Švab, Alenka. 2008. *Posledice diskriminacije na družbeno, politično in socialno vključenost mladih v Sloveniji: analiza glede na spol, spolno usmerjenost ter etnično pripadnost*. Neobjavljena raziskava.
 34. UNHCR United Nations High Commissioner for Refugees. 2007. *Biti begunec: poročilo AGDM 2007*. Budimpešta: Regionalno predstavništvo UNHCR-ja za srednjo Evropo.
 35. *Uredba o integraciji tujcev*. Ur. l. RS 65/2008. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=87371> (17. januar 2010).
 36. Verlič Christensen, Barbara. 2002. *Evropa v precepu med svobodo in omejitvami migracij*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
 37. VID Vienna Institut of Demography. 2008. *European Demographic Data Sheet 2008*. Dostopno prek: http://www.oeaw.ac.at/vid/datasheet/download/sources_not_es_datasheet2008.pdf (12. oktober 2009).
 38. *Zakon o azilu (Zazil-UPB2)*. Ur. l. RS 51/2006. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200651&stevilka=2179> (14. oktober 2009).
 39. *Zakon o državljanstvu (ZDRS)*. Ur. l. RS 1/1991-I,..., 24/2007. Dostopno prek: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r03/predpis_ZAKO13.html (10. april 2010).

40. *Zakon o političnih strankah* (ZpolS). Ur. l. RS 62/94,..., 103/2007. Dostopno prek: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r09/predpis_ZAKO359.html (8. januar 2010).
41. *Zakon o socialnem varstvu* (ZSV). Ur. l. RS 54/92,..., 3/2007. Dostopno prek: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r09/predpis_ZAKO869.html (7. januar 2010).
42. *Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih* (ZSDP). Ur. l. RS 97/2001, ..., 10/2008. Dostopno prek: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r00/predpis_ZAKO1430.html (8. januar 2010).
43. *Zakon o tujcih* (Ztuj). Ur. l. RS 61/99, 87/2002, 64/2009. Dostopno prek: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r09/predpis_ZAKO1479.html (7. januar 2010).
44. *Zakon o zaposlovanju in delu tujcev* (ZZDT-UPB2). Ur. l. RS 76/2007. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200776&stevilka=4036> (15. oktober 2009).
45. Zorn, Jelka. 2007. Mi, etno-državljeni etno-demokracije: nastajanje slovenskega državljanstva. *Časopis za kritiko znanosti*, 35 (228): 17-33.